

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА**

На правах рукопису

Бочан Марія Іванівна

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ ЗАСОБИ

Спеціальність 1.11.11.11 – "Правознавство"

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Виконала студентка групи ПРм – 21
М.І.Бочан

Науковий керівник

доц., к.ю.н. Кравчук В.М.

Дипломну роботу допущено
до захисту:

«___» _____ 2017 р.

Завідувач кафедри

_____ М.В.Кравчук

Тернопіль-2017

ЗМІСТ

ЗМІСТ	2
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1	
ПРИРОДА І ЗНАЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В УКРАЇНІ	8
1.1. Теоретичні та нормативні основи європейської інтеграції України. Сучасне розуміння європейської інтеграції.....	8
1.2. Курс на європейську інтеграцію - стратегічний вибір України.....	14
1.3. Етапи євроінтеграції: загальна характеристика.....	21

ВСТУП

Розділ 1. Природа і значення європейської інтеграції в Україні

1.1. Теоретичні та нормативні основи європейської інтеграції України. Сучасне розуміння європейської інтеграції

1.2. Курс на європейську інтеграцію - стратегічний вибір України

1.3. Етапи євроінтеграції: загальна характеристика

Висновок до першого розділу

Розділ 2. Правові засоби євроінтеграції України

2.1. Правові засоби: поняття, змістовна характеристика

2.2. Класифікація правових засобів європейської інтеграції

2.3. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу

Висновок до другого розділу

Розділ 3. Сучасний етап європейської інтеграції та її перспективи

3.1. Проблеми входження України до Європейського Союзу

3.2. Досвід Європейської інтеграції країн Центральної та Східної Європи

3.3. Перспективи європейської інтеграції України

Висновок до третього розділу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Додатки

ВСТУП

У сучасному світі право як основний регулятор суспільних відносин виступає одним із найважливіших елементів міжнародного співробітництва. При цьому для забезпечення більш ефективної співпраці необхідно досягти певного рівня відповідності правових систем різних держав.

Актуальність теми полягає у тому, що європейська інтеграція як процес реформ в усіх сферах нашого життя, як поєднання економічного розвитку з високим соціальним захистом, особистою безпекою і демократичними свободами – це той ідеал, до якого бажають рухатися громадяни України. Тому актуальність досліджень сутності і змісту європейської інтеграції України в умовах нового, якісно відмінного рівня розвитку євроінтеграційних процесів на сучасному етапі, а також пошук шляхів і правових засобів євроінтеграції є безсумнівною.

Аналіз досліджень даної проблеми. Європейська інтеграція України знаходиться в центрі уваги вітчизняної юриспруденції з перших років незалежності. На сучасному етапі розвитку науково-теоретичне підґрунтя для дослідження цієї теми склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме: А.Татама, В.Кернза, Г.Дейвіса, Дж.Вінера, А.Довгерта, В.Забігайла, В.Опришка, В.Муравйова, Ю.Шемшученка, М.Буроменського, М. Гнатовського, І.Грицяка, С.Добрянського, В.Копійки, І.Кравчук, Д.Лук'янова, Л.Луць, М.Микієвич, О.Москаленко, В.Муравйова, А. Омельченка, В.Опришко та ін. Серед вчених, що досліджували проблеми формування “європейського правового простору”, слід виділити французького вченого Е.Кробі, який зробив першу в юриспруденції спробу комплексно дослідити концепцію європейського правового простору.

Мета роботи полягає у розгляді історії, розумінні змісту і визначенні етапу, на якому Україна перебуває на шляху до євроінтеграції, а також пізнання теоретико-правових засобів щодо приведення у відповідність норм національного права з європейськими стандартами.

Для досягнення мети було визначено такі **завдання** дослідження:

- вивчити історію входження України до ЄС та її основні етапи;
- проаналізувати літературні джерела щодо теми та питань, що розглядаються в ході магістерської роботи;
- показати роль права та його засобів у зближенні України-ЄС;
- встановити та розглянути основні види правових засобів, що використовувались в євроінтеграції України, а також процес адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;
- визначити, на якому етапі перебуває Україна на шляху до вступу в ЄС;
- надати свої пропозиції/рекомендації щодо перспектив європейської інтеграції України.

Об'єктом дослідження є інтеграція України у Європейську Спільноту.

Предметом дослідження є правові засоби європейської інтеграції.

Основні теоретичні положення магістерської роботи та запропоновані висновки можуть бути використані:

- **у практичній діяльності:** для врахування переваг та недоліків, а також вироблення стабільного і чіткого курсу входження України до ЄС;
- **у науково-дослідницькій роботі:** для подальшого дослідження теоретичних питань правової природи європейської інтеграції України в цілому та її правових засобів, розгляд правових та інституційних засад співробітництва України та ЄС;
- **у навчальному процесі:** для викладання курсів з міжнародного публічного права, права Європейського Союзу, при підготовці систематизованих підручників чи розділів в підручниках по даній тематиці.

Суспільство розвивається за своїми об'єктивними законами, до яких слід віднести процеси глобалізації. Останні породили інтеграцію в Європі, яка поступово охоплює все більше сфер життєдіяльності держав-членів Європейського Союзу, починаючи від економіки і закінчуючи політикою. Даний процес супроводжував ряд факторів, що сприяли, в кінцевому підсумку, до настання позитивних результатів [1, С.71].

Європейська інтеграція налічує не один десяток років, протягом яких засновники єдиної Європи прикладали безперервні зусилля, направлені на пошук оптимального шляху розвитку. В основі інтеграції лежить довга історія розвитку ідейного поля, який заклав передумови до створення ЄС. Системі, що склалася до середини ХХ століття, передували кілька століть ідейної інтелектуальної підготовки та громадського обговорення про можливість і потреби об'єднання європейських держав з метою безпеки і подальшого розвитку.

Відносини між Україною та Європейським Союзом розпочалися у грудні 1991 року, коли міністр закордонних справ Нідерландів, під головуванням якого перебував Європейський Союз в той час, офіційно визнав незалежність України від імені Європейського Союзу.

Кожна держава не може розвиватися осторонь від інших країн світу. Відносини між різними країнами мають економічний, політичний, культурний характер і тому, в результаті цих взаємовідносин, відбувається взаємне збагачення та розвиток. Курс на європейську інтеграцію України є провідним напрямком в українському сьогоденні. Саме він визначає системне перетворення і реформування всіх соціально значущих секторів нашої країни. Ці системні зміни не повинні відбуватися хаотично, а в рамках закону і правової підтримки європейської інтеграційної політики.

На думку багатьох українських істориків та філософів, визначальним вектором соціокультурного та політичного розвитку для України є саме західноєвропейський. Український письменник і громадський діяч М. Драгоманов писав: “Найбільша частина національних відмінностей України від Московії пояснюється тим, що Україна до ХVІІІ ст. (тобто до встановлення російського панування) була більше пов'язана із Західною Європою, і хоч з тяганиною (через татар), але все ж йшла разом із Західною Європою в суспільному та культурному процесі”. Перехід українських земель під юрисдикцію Росії загальмував процеси національної самоідентифікації та державного будівництва, але не знищив тих традицій, які продовжували

існувати в українському суспільстві і впливати на його розвиток. Свого часу В.Липинський дуже точно підмітив найбільш суттєву відмінність між Україною та Росією: “не мова, не плем'я, не віра... а інше, створене століттями, політичний устрій, інший метод організації правлячої верхівки, інше взаємовідношення верхів і низів, держави і громадян”. Усі ці фактори і зумовили формування євроінтеграційного курсу незалежної України.

РОЗДІЛ 1

ПРИРОДА І ЗНАЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

1.1. Теоретичні та нормативні основи європейської інтеграції України.

Сучасне розуміння європейської інтеграції

Днем народження Європейського Союзу (ЄС) по праву можна вважати 18 квітня 1951 р., дату підписання першої Римської угоди про заснування Європейського співтовариства з вугілля та сталі (ЄСВС). Це був перший вагомий крок на шляху від теоретичних розробок до практичного втілення ідеї об'єднання Європи. Багато наукових теорій намагається пояснити та спрогнозувати євроінтеграційний процес, що триває вже шістьдесят з лишком років, перманентно змінюючи вектор свого розвитку. Теорії європейської інтеграції дають відповідь не лише на запитання, які форми та зміст матиме ЄС, а й розкривають значення держав-членів та наднаціональних інституцій у цьому процесі.

Явище інтеграції як процесу офіційно зафіксовано в 20-х роках ХХ століття німецькими вченими Р.Шмедом, Х.Кельзенем, Д.Шиндлером. Поняття «інтеграція» включає цілісність, структуру, досконалість, які стосуються політичних, економічних, соціальних, етнічних процесів. Після Другої світової війни поняття «інтеграція» стали застосовувати для визначення різних форм міжнародного співробітництва, які охоплювали, насамперед, такі сфери міждержавних відносин як економіка, техніка, тощо.

Поглибленню інтеграції значною мірою сприяло запровадження спільного ринку. Як наслідок 7 лютого 1992 року в голландському місті Маастрихт було підписано Договір про Європейський Союз (Маастрихтський договір), що набув чинності 1 листопада 1993 року.

Історичні інтеграційні процеси найчіткіше проявилися в Західній Європі - своєрідній "лабораторії" моделей і механізмів інтеграції, де остання досягла найбільш зрілих форм.

Процеси європейської інтеграції є предметом численних теоретичних та емпіричних досліджень, автори яких шукають відповіді на запитання, як і чому держави за власним бажанням щораз тісніше співпрацюють й об'єднуються з іншими державами, втрачаючи при цьому певні атрибути суверенності, натомість отримуючи нові можливості співпраці та вирішення конфліктів, вивчають механізми творення наднаціональних інституцій і принципи поділу та обміну досвідом між рівнями влади. Сукупність численних теоретичних інтерпретацій інтеграції формує функціональну, неофункціональну теорію та теорію міжурядової співпраці, а їх найвідомішими концепціями розвитку інтеграції є конфедераційна, едеральна та конституційна [2].

Накопичений міжнародний досвід дає можливість стверджувати, що такі цілі, як збереження миру на Землі, економічне співробітництво, характерні для всіх учасників інтеграційних процесів. Крім того, інтеграційні процеси як каталізатори світового розвитку і світової політики знаходяться в стані постійних трансформацій і змін [3].

Українське суспільство, обрані ним керівництво держави, уряд, депутати Верховної Ради в абсолютній більшості вважають європейську інтеграцію стратегічним курсом розвитку нації. Європейська інтеграція як процес реформ в усіх сферах нашого життя, як поєднання економічного розвитку з високим соціальним захистом, особистою безпекою і демократичними свободами – ось той ідеал, до якого хочуть рухатися громадяни України в місті та селі, молоді й старі, заможні й не дуже.

Як самі процеси інтеграції, так і підходи до їх вивчення дуже різноманітні. Дослідженням інтеграції займаються економісти, соціологи, політології, юристи та інші У науковому аналізі інтеграції, як правило, виділяють декілька напрямів.

По-перше, інтеграція розглядається як феномен, який спостерігається у найрізноманітніших умовах і регіонах світу, а також охоплює безліч типів і груп суспільств та держав.

По-друге, інтеграцію розглядають як більш специфічний феномен, що спрямований, перш за все, до зближення і об'єднання сучасних держав, які

володіють правовим демократичним полем і ринковою економікою, оскільки саме ці умови сприяють найтіснішому сталому і мирному зближенню держав.

Насамкінець, інтеграція розглядається переважно як процес формування спільноти держав у Західній Європі після Другої світової війни, який призвів до утворення Європейського Союзу.

Межі між цими напрямками досліджень досить умовні. Зрозуміло, що ні перший, ні, тим більше, другий напрямок не може не приділяти увагу західноєвропейській інтеграції як найрозвиненішому та показовому інтеграційному процесу у сучасному світі.

Також дослідження інтеграції в Західній Європі не може обійтися без деяких загальних понять і уявлень про інтеграційні та інші процеси світового розвитку. Проте, відмінності між цими напрямками існують. Вони проявляються, перш за все, у ступені орієнтації на теоретичні концепції або на емпіричні дослідження, що створює певні проблеми і для тих, і для інших

У контексті розкриття даної теми, слід зазначити, що однією із закономірностей світового розвитку є розгортання інтеграційних процесів, які посилились на зламі тисячоліть, поєднуючись одночасно із дезінтеграційними тенденціями. Помітним є вплив міжнародних інтеграційних процесів на функціонування не лише регіональних міжнародних систем і становлення нового міжнародного порядку, а й окремих суспільств та держав, на їх внутрішню політику, на щоденне життя людей. Головним носієм і виразником таких ідей у Європі сьогодні є Європейський союз, лідерство якого серед провідних інтеграційних організацій світу можна вважати беззаперечним. Євросоюз – це провідний механізм поєднання інтересів переважної більшості європейців у їх прагненні безпеки й процвітання, тож і вибір України, зроблений на користь інтеграції в Європу, є виваженим. Інтеграція в Європу і майбутнє членство в ЄС давно вже стали пріоритетом зовнішньої політики української держави, хоча слід уже говорити про перехід цього питання із розряду суто зовнішньополітичних до таких, які визначають і внутрішньодержавне життя. Інші варіанти утвердження нашої держави на міжнародній арені, як-от: розвиток інтеграційних процесів у рамках СНД,

нейтралітет України, створення нового субрегіонального економічного утворення цілком поза зв'язками з ЄС та його країнами-членами хоч і мають право на існування в межах теоретичних розробок, але, як слушно відзначає О.Шаповалова, є мало реальними та недоцільними [4, С. 15-19].

Інтеграція в європейський простір – це не лише фізичне приєднання до тих чи інших європейських чи атлантичних структур, а насамперед творення всередині країни сучасних інституцій, які забезпечуватимуть конкурентоздатність економіки, технологій, предметно-політичних, освітньо-культурних практик. Найважливішою якістю сучасних держав є їх здатність до інноваційного розвитку, яка, у свою чергу, залежить від характеру політичної, економічної, соціальної і ціннісної систем суспільства на його постіндустріальній стадії. Очевидно, що інтеграція України в європейські структури – це не стільки засвоєння зовнішніх форм європейського життя, часом тимчасових і нетривалих, скільки сприйняття культурної та інтелектуальної спадщини, духу творчості, громадянських установок і всього того, що зветься «громадянським суспільством» [5, с. 112-117].

Водночас належить усвідомити, що європейська перспектива – це не лише демократичні традиції, свобода руху ідей, товарів, фінансів тощо, а й насамперед новий рівень відповідальності. Відповідальності за дотримання високих стандартів у багатьох галузях, а надто – за спільне майбутнє, за ту саму спільну ідентичність, яка нині намагається виокремитися із непростої взаємодії різних національних культур. Саме різних, відмінних, незважаючи на їхню подібність, не раз констатовану дослідниками.

Для України європейська інтеграція, зазначає М.Сабан, – це спосіб модернізації національної економіки, залучення іноземних інвестицій та новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, можливість виходу на внутрішній ринок ЄС [6].

Курс на європейську інтеграцію в Україні закріплений в національному законодавстві, бюджеті, планах роботи всіх органів влади. Міністерство закордонних справ України разом з економічним та юридичним відомствами є провідним партнером Європейського Союзу в його реалізації. Переговорні

процеси між Києвом і Брюсселем – осереддя євроінтеграційних зусиль, але вони не вичерпують усього різноманіття зв'язків, покликаних зближувати Західну й Центральну Європу зі Східною, країни ЄС з Україною. Найбільш яскравим прикладом і, водночас, успішним інструментом інтеграції є, безперечно, найстаріша регіональна структура – Центральноєвропейська Ініціатива (ЦЄІ). Гасло ЦЄІ – «Через регіональне співробітництво – до Європейської інтеграції» [7, с. 5-8].

Окремо варто вказати, що багато в чому визначальним для загального стану нашої взаємодії із Заходом, як у минулому, так і нині, є характер українсько-російських зв'язків. Добросусідські відносини між нами створюють своєрідний місток, завдяки якому відбувається плідний діалог європейського та євразійського світів. До припинення ворожнечі, впорядкування й гармонізації відносин українців із росіянами спонукають інтереси цивілізаційного розвитку загалом. Чим кращі будуть відносини Києва з Москвою, тим швидше відбуватиметься європейська інтеграція України. Сьогодні існує гостра потреба надати україно-російським взаєминам європейського прагматизму та відкритості. З моменту «роз'єднання» українці значно виразніше задекларували своє майбутнє в об'єднаній Європі, ніж росіяни. Росія для Європи, як стверджує М.Козловець, була і є „terra incognita”, вельми важлива і стратегічна [8]. Тому для комунікації з нею Європі дуже важливо, щоб Україна стала стратегічним мостом, котрий ретранслював би ідеї Європи на Схід і навпаки. І найголовніше – європейська інтеграція України не спрямована проти Росії. Україна повинна розробити спільну стратегію, щоб Росія скористалася вигодою інтеграції України в ЄС. Бачити в росіянах «інших» – не означає не любити чи не поважати їх, навпаки, це – можливість для спільного взаємодоповнюючого розвитку двох незалежних народів та держав [9, с. 109-114].

У період з 14 по 22 листопада 2015 року в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей Фонд “Демократичні ініціативи” ім. Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова провели соціологічне дослідження на тему “Як українці розуміють євроінтеграцію: очікування та настрої суспільства”.

Опитано 2009 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки – 2,3%. Опитування проведено за фінансової підтримки Європейського Союзу. Відтак, половина населення (50%) вважають, що Україна виграє від приєднання до Європейського Союзу, тоді як 26% дотримуються думки, що країна більше програє і 24% не можуть визначитися зі своєю оцінкою. Втім існують регіональні відмінності у ставленні до цього питання. Так, оптимістичний погляд переважає на Заході та в Центрі України, де 77% та 57,5%, відповідно, вважають, що Україна більше виграє від набуття членства в Євросоюзі. Відносна більшість в інших макрорегіонах схиляється до того, що Україна більше втратить у разі вступу до ЄС. Так, на Півдні 30% вважають, що Українська держава більше виграє і 41% – що програє, на Сході – 35% та 46,5%, на Донбасі – 32% і 39,5%, відповідно.

За віковим розподілом думка, що Україна більше виграє, аніж втрачає, якщо стає членом ЄС, домінує у всіх вікових групах. Навіть серед людей найстаршого віку відносна більшість (40%) вважає, що Україна більше здобуває, аніж втрачає (35%), якщо вступає до ЄС.

Основними перевагами від членства в ЄС українці вважають можливість вільного пересування людей за кордон (39%), підвищення рівня життя людей (37%), вільний доступ молоді до навчання в університетах держав-членів ЄС (34%). Кожен четвертий українець вважає, що членство в ЄС сприятиме проведенню внутрішніх реформ в Україні (24%).

Основними негативними наслідками від членства в ЄС, на думку населення, можуть бути еміграція українців за кордон (33%) та погіршення відносин з Росією та іншими країнами СНД (27,5%). Також існують побоювання, що це призведе до підвищення рівня безробіття (18%), втрати російських ринків (17%) та зниження рівня життя людей (16,5%).

Найбільше приєднанню України до ЄС, на думку населення, заважає корупція та повільний темп реформ (43%), недостатній економічний розвиток України (41%) та низький рівень життя населення (36%). Окрім цього, 27% вважають, що на заваді євроінтеграції України стоїть агресія Росії і військові дії на Донбасі; 22% називають перешкодою позицію західних держав-членів, які не

прагнуть бачити Україну членом ЄС, і 20% вважають, що на шляху до ЄС стоять проблеми з демократією та правами людини в Україні [10].

На сучасному етапі дедалі частіше ототожнюють процес європейської інтеграції України із підписанням Угоди про асоціацію. Угода про асоціацію між Україною та ЄС є орієнтиром у впровадженні важливих внутрішніх трансформацій в Україні. Угода про Асоціацію містить положення про Глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі (ГВЗВТ). ГВЗВТ забезпечить Україні умови для модернізації її торговельних відносин та для економічного розвитку шляхом відкриття ринків та поступової ліквідації митних тарифів та квот, та всеохоплюючого процесу гармонізації законів, норм та правил у різних сферах, пов'язаних із торгівлею. Це створить умови для приведення ключових секторів економіки України у відповідність до стандартів ЄС. Економічна частина Угоди про асоціацію вже почала частково діяти з 1 січня 2016 року [11, с.224-228].

Крім того, європейська перспектива важлива як для України, так і для Європи. Тому потрібна взаємна співпраця. Європейський вибір України – це повернення до нашої національної ідентичності, нагадування того, що є альфою і омегою більше, ніж тисячолітнього нашого історичного шляху від хрещення Русі України і до посткомуністичної доби. Європейська інтеграція Україні дозволить отримати фінансові ресурси для розвитку економіки, підвищити якість життя громадян, поліпшити систему охорони здоров'я, утвердити принцип верховенства права тощо. Угода про асоціацію між Україною та ЄС – це, по суті, шанс модернізації національної економіки.

1.2. Курс на європейську інтеграцію - стратегічний вибір України

9 травня 1950 року вважається початком європейської інтеграції. Саме тоді міністр закордонних справ Франції Р.Шуман запропонував створити спільний ринок вугільної і сталеливарної продукції Франції, ФРН та інших західноєвропейських країн (пропозиція увійшла в історію під назвою «план

Шумана»). Однією з головних цілей плану стало примирення Франції та Німеччини, а також недопущення між ними війни в майбутньому.

Курс на європейську інтеграцію України є природним наслідком здобуття Україною незалежності. Його витoki - в історії українського народу та усвідомленні права жити в демократичній, економічно розвиненій, соціально спрямованій країні. Його мета - створення шляхом масштабних внутрішніх перетворень умов для входження у співтовариство розвинених європейських країн.

Європейська інтеграція – це процес політичного, юридичного, економічного (а в деяких випадках – соціального та культурного) об'єднання держав Європи [12].

З проголошенням Україною державної незалежності, одним із стратегічних пріоритетів зовнішньополітичної діяльності держави було визначено процес європейської інтеграції. Так, у Постанові Верховної Ради Української РСР від 25 грудня 1990 р. “Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України у сфері зовнішніх зносин”, Уряду було доручено “...спрямувати зусилля на забезпечення безпосередньої участі Української РСР у загальноєвропейському процесі та європейських структурах”[13].

У Зверненні Верховної Ради України “До парламентів і народів світу” від 5 грудня 1991 року у зв'язку з підтвердженням на референдумі Акта проголошення незалежності зазначається: “Україна як європейська держава готова приєднатися до Гельсінського заключного акта, Паризької хартії та інших документів НБСЄ” [14].

Варто зазначити, що саме із прийняттям вищенаведених історичних стратегічних документів курс на європейську інтеграцію став визначальним серед стратегічних пріоритетів у зовнішньополітичній діяльності України.

Фактично першим етапом відносин між Україною та Європейським Союзом був процес підготовки, підписання та ратифікації Угоди про партнерство та співробітництво. У квітні 1992 р. Комісією ЄС було передано директиву Раді міністрів ЄС стосовно укладення угод з Україною, Росією та

іншими країнами СНД. Важливим механізмом у цьому руслі став Міжвідомчий комітет у справах Європейських Співтовариств як державний орган погодження і координації політики України стосовно Європейських співтовариств, підзвітний Кабінету Міністрів України. Такі заходи призвели до вироблення і підписання 14 черня 1994 року УПС у Люксембурзі. Фактично УПС започаткувала міжнародно-правові відносини України з ЄС [15, С.82].

Угода про партнерство і співробітництво вступила в дію 1 березня 1998 року.

Крім того, в “Основних напрямках зовнішньої політики України”, схвалених Верховною Радою 2 липня 1993 року, зазначається: “Зовнішньополітичні зусилля України мають бути постійно спрямовані на розвиток європейського регіонального співробітництва в усіх сферах з метою зміцнення своєї державної незалежності та ефективного забезпечення національних інтересів” [16].

Вагомим поштовхом до потужної європейської спрямованості у зовнішній політиці України стало Послання другого Президента України Кучми Л.Д. «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 - 2011 роки», що визначило філософію розвитку країни на найближче десятиліття. У цьому Посланні зазначені ключові завдання та етапи вступу України в Євросоюз та визначається ряд практичних кроків щодо питань європейської інтеграції, які за своєю природою цілком можна вважати державними орієнтирами європейського вибору. Це, зокрема: отримання Україною членства у Світовій організації торгівлі; проведення переговорного процесу та підписання Угоди про асоціацію, створення зони вільної торгівлі й реальних передумов для вступу України до ЄС. Вказується, що у період до 2011 року мають бути створені реальні передумови для отримання членства в ЄС.

До набуття чинності Угодою про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС, в межах Плану дій з розвитку взаємовідносин, затвердженого Радою ЄС 6 грудня 1996 року, передбачалося проведення спеціальних зустрічей на базі процедури *ad hoc*, які і поклали початок існуванню саммітів Україна-ЄС.

Ці зустрічі мали проходити на рівні Президента або Прем'єр-міністра України та голів Ради ЄС і Європейської Комісії у будь-який час, коли цього вимагали обставини. Тому можна стверджувати про важливу роль саммітів Україна-ЄС у розвитку євроінтеграційного курсу України.

Наприклад, на Шостому самміті Україна-ЄС у Копенгагені Президент Л.Кучма проінформував керівництво Євросоюзу про основні положення свого Послання до Верховної Ради “Європейський вибір” і підкреслив бажання України підняти партнерство Україна-ЄС на якісно новий рівень.

Європейська інтеграція була і залишається головним пріоритетом зовнішньої політики України, а також ключовим орієнтиром її внутрішнього розвитку. Це закріплено національним законодавством, а на його реалізацію спрямовані основоположні реформи в країні.

20 березня 2009 року на самміті ЄС затверджено нову модель співробітництва з країнами, котрі межують з ЄС, – програму Східного партнерства, розраховану на Україну, Грузію, Вірменію, Азербайджан, Молдову та Білорусь. Програмою передбачено заходи зі стимулювання інтеграційних процесів між цією шісткою пострадянських країн, розташованих у безпосередній близькості до кордонів ЄС. Це, зокрема, співпраця в енергетичній сфері, створення інтегрованої системи управління кордонами як ефективного засобу протидії нелегальній міграції, допомога, спрямована на вирівнювання соціально-економічного розвитку окремих регіонів країн-учасниць програми Східного партнерства тощо.

Після перемоги в Україні Революції Гідності, 13 березня 2014 року Верховна Рада України прийняла Постанову «Про підтвердження курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та першочергові заходи у цьому напрямі», якою підтверджується незворотність курсу України на європейську інтеграцію, метою якої є набуття членства в Європейському Союзі. Було також відзначено, що Україна як європейська держава, яка поділяє спільну історію та цінності з країнами Європейського Союзу, має право подати заявку на набуття членства у Європейському Союзі відповідно до статті 49 Договору про Європейський Союз. Цією Постановою Верховна Рада України

рекомендувала Виконуючому обов'язки Президента України та Кабінету Міністрів України низку першочергових кроків у сфері європейської інтеграції, передусім у контексті укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Динамічно розвивається також торговельно-економічне співробітництво між Україною та Європейським Союзом.

На сьогодні ЄС – найважливіше джерело інвестицій, що приносять в економіку не лише фінансові ресурси, а й міжнародний досвід корпоративного управління, спонукають компанії до впровадження міжнародних стандартів якості, обліку тощо. Нині ЄС є найбільшим торговельним партнером України, на який припадає майже третина загального національного зовнішньоекономічного товарообігу [17].

З кожним роком Україна розширює партнерські зв'язки із країнами зарубіжжя. Європейський Союз є одним із найбільших економічних партнерів України. Починаючи з 1996 р і до сьогоднішнього дня взаємний товарообіг між Україною і ЄС виріс в п'ять з половиною разів, тоді як товарообіг з країнами СНД зріс трохи більше ніж удвічі. Сьогодні на торгівлю з країнами ЄС припадає 32% загального товарообігу; досить позитивну динаміку демонструє український експорт в країни ЄС в 2014 році, після введення (ще до підписання Угоди) пільгових митних тарифів для України. Зокрема, за шість місяців експорт української продукції в Польщу - найбільшого європейського торгового партнера України - виріс на 24%, на 16-17% - до Австрії і Іспанії, майже на 35% - в Нідерланди, а в Великобританії - на 46 %.

Велике значення набуває співробітництво в сферах забезпечення реалізації підприємницької діяльності та розвитку ринків в Україні.

Прагнучи стати рівноправним партнером країн Європи і світу, Україна починає міняти імідж експортера сировини на імідж конкурентоздатного учасника європейського ринку. Металургійне виробництво, хімічна промисловість, машинобудування, які визначають основу економіки багатьох регіонів, вже сьогодні переходять на нові стандарти виробництва і європейські технічні регламенти.

Поглиблюючи співпрацю з ЄС, Україна отримає нові стимули для розвитку внутрішнього ринку і поглиблення економічної спеціалізації регіонів. На внутрішнє споживання буде направлено аграрне виробництво з його оновленою структурою. Розширення зовнішньоекономічних перспектив українського сільського господарства стане можливим завдяки переходу на вирощування більш конкурентоспроможних видів рослин і порід тварин, розширенню сфери застосування передових аграрних технологій, заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, обов'язковою умовою якого є захист навколишнього середовища, поширення методів органічного виробництва та використання біотехнологій.

Зважаючи на те, що з 2014 року в Україні йде війна з Росією, то питання об'єднання України-ЄС у сфері безпеки набуває все більшої актуальності.

Серед основних напрямків військово-технічного співробітництва України з країнами-членами ЄС слід зазначити наступні:

- Ремонт і модернізація озброєння та військової техніки (ОВТ) радянського виробництва, які перебувають на озброєнні країн - членів НАТО і країн-партнерів;
- Спільні заходи щодо визначення потреби і шляхів альтернативного постачання військово-технічного майна для ремонту і модернізації ОВТ радянського / російського виробництва;
- Спільні науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, розробка і виробництво сучасних зразків ОВТ (перш за все в галузях ракето-, авіа-, суднобудування, бронетехніки);
- Участь України в створенні системи протиракетної оборони на європейському просторі;
- Досягнення відповідного рівня сумісності ОВТ за забезпечення виконання спільних з НАТО антитерористичних операцій і операцій з підтримання миру;
- Співпраця у сфері військово-транспортних авіаційних перевезень;
- Організація безпечного зберігання, транспортування та утилізації надлишкового та некондиційного озброєння, військового спорядження, боєприпасів, вибухових і небезпечних речовин;

- Взаємодія у сфері контролю за трансфером ОВТ.

Реалізація положень Договору про заснування Енергетичного Співтовариства має позитивно вплинути на інституційну структуру національного енергетичного сектора, забезпечити його оптимізацію, засновану на ринкових принципах, а також сприяти збільшенню капіталізації компаній і їх здатності залучати великі обсяги інвестицій. Споживачі повинні отримати доступ до ресурсів європейського енергетичного ринку за конкурентними цінами і гарантовано бути забезпечені енергоресурсами на максимально прийнятних умовах [18].

Багатий досвід ЄС у розбудові інноваційно орієнтованої економіки створює умови для плідного співробітництва України з ЄС у сфері стимулювання інноваційних зрушень у промисловості на основі розбудови високоефективної національної інноваційної системи, здатної поєднати науку і виробництво.

На сьогодні всі програми ЄС з фінансування досліджень та інновацій, включаючи «Рамкову програму з досліджень», «Рамкову програму з конкурентоспроможності та інновацій» та діяльність Європейського інституту інновацій та технологій, об'єднані у Рамковій програмі ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020» з терміном дії 2014-2020 рр. та бюджетом близько 70 млрд євро. Важливою подією стало підписання 20.03.2015 р. Угоди між Україною і Європейським Союзом про участь України у Програмі (набуття Україною асоційованої участі у Програмі передбачено п. 9 Європейського порядку денного реформ ЄС – Україна), що дозволить підприємствам та організаціям брати участь у проектах Програми на умовах, які мають країни-члени ЄС. Програма включає три блоки: Передова наука, Індустріальне лідерство та Соціальні виклики.

Більше того, Україна може стати важливим центром туризму (рекреації) для країн так званого Міжмор'я (Międzymorze), який (разом з Грецією) збалансує аналогічний регіон на заході ЄС («Іспанія - французька Рів'єра») і буде мати додаткові переваги розвитку в умовах «випадання» з легального правового статусу окупованої території АР Крим. Також, група міжнародних

експертів, сформована Європейською комісією, презентувала проект з підтримки Держтуризмкурортів в Україні. Результатом проекту стануть рекомендації з розвитку туризму в країні, які увійдуть до Концепції державної цільової програми розвитку туризму і курортів в Україні до 2022 року.

1.3. Етапи євроінтеграції: загальна характеристика

Європейська інтеграція як процес поетапного зближення європейських держав почалася після Другої світової війни, а на якісно іншому рівні продовжується дотепер. Започаткували процес шість європейських країн, а через півсторіччя вже 28 держав Європи є членами цього політичного альянсу.

У розвитку західноєвропейської інтеграції можна виділити ряд етапів, що відрізняються один від одного ступенем глибини господарської взаємодії країн-учасниць (переходом від нижчих форм інтеграції до вищих), а також всеохоплюючими тенденціями (збільшенням числа учасників спільнот).

Етапи євроінтеграції можна розглядати у європейській та українській площинах. Тому, для більшого осмислення даного процесу, слід зупинитись на розгляді обидвох.

Друга світова війна стала потужним стимулом для активізації процесів європейської інтеграції з низки причин:

- народи Європи, які відчули всі жахи війни, хотіли створити таку модель міждержавних відносин, яка б позбавила їх будь-яких проявів агресивної політики на європейській арені;
- господарське життя Європи було практично повністю зруйноване: колосальні людські жертви (більше 15 млн людей), скорочення виробничих потужностей на третину в порівнянні з довоєнним періодом і т.п.;
- побоювання в європейців викликало зростання могутності Радянського Союзу, який, кардинально відрізняючись за типом соціально-політичного устрою, прагнув до поширення світової комуністичної революції, що зовсім не відповідало інтересам європейських держав;

- за роки війни зростала могутність США, які через систему спеціальних інститутів (МВФ, МБРР, НАТО) посилили свій вплив у Європі й у світі, змагаючись з СРСР. Тому Європа опинилася на лінії вододілу між двома “наддержавами” - США та СРСР — у буквальному сенсі після поділу на Західну та Східну Європу, що вимагало формування нової зовнішньополітичної стратегії для європейських країн, тому що принцип рівноваги, який діяв протягом тривалого часу, втратив свою значущість в умовах біполярної моделі міжнародних відносин.

Усі ці чинники сприяли активізації інтеграційного руху. Проте європейці не могли розраховувати на повне об'єднання в умовах “холодної війни” і поділу Європи на зони впливу між двома наддержавами. Європейську інтеграцію започаткували країни Західної Європи. Східноєвропейські держави змогли долучитися до цього процесу тільки після розпаду соціалістичного табору та трансформації їхніх соціально-політичних систем [19, С.41].

Зупиняючись на опрацюванні етапів євроінтеграції у країнах Європи, дослідники виділяють п'ять основних.

Перший етап (з 1951р. по 1957р.). 18 квітня 1951 р. у Парижі було підписано Договір про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС). До складу ЄСВС увійшли Бельгія, ФРН, Голландія, Італія, Люксембург, Франція. Вихідною точкою об'єднувчих процесів стало галузеве (точніше секторальне) співробітництво, що охоплює базові галузі економіки (вугледобувну і сталеливарну промисловість).

Біля витоків інтеграції стояли видатні французькі політичні діячі того часу: Робер Шуман і Жан Монне. У Декларації міністра закордонних справ Франції Р. Шумана від 9 травня 1950р., який звернувся від імені свого уряду до уряду Німеччини, було запропоновано покласти край роздробленості Європи, традиційному франко-німецькому суперництву і встановити рівноправні партнерські відносини між країнами в рамках міжнародної кооперації. Почати європейське будівництво пропонувалося, поставивши все виробництво вугілля і сталі у Франції і ФРН під загальне верховне керівництво. В результаті,

Паризький договір про створення ЄОВС об'єднав не лише Францію і ФРН, але і шість країн Європи [20, С.9].

Незважаючи на безліч суперечностей і обмежену сферу діяльності, ЄОВС, безумовно, став прикладом успішних зв'язків. Центр європейської важкої промисловості, сконцентрований в Рурському басейні, Саарської області, Лімбурзі, Валлонії, Люксембурзі та Лотарингії, перестав бути постійним джерелом воєн і конфліктів та перетворився в місце, де розвивався процес співпраці та прогресу. Інституційні інновації, які принесла діяльність ЄОВС, також набули позитивних рис. Процес міжнародного співробітництва в рамках даної організації, посилив віру в об'єднання Європи і відкрив шлях для цілої серії нових ініціатив в галузі європейської інтеграції.

Другий етап (кінець 50-х - початок 70-х років) по праву називається "золотим століттям" в історії Співтовариства. У березні 1957 р. шість країн ("шістка"), а саме: Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург - підписують два Римських договори про створення Європейського економічного Співтовариства (ЄЕС; його друга офіційна назва "загальний ринок") і Європейського співтовариства атомної енергії (Євратома). Останній був створений за моделлю ЄОВС і мав таку ж галузеву спрямованість, торкаючись спільного розвитку виробничої кооперації і НДДКР в галузі атомної енергії.

Особливо важливе значення мав Договір про створення Європейського економічного Співтовариства, який відрізняється комплексним багатостроннім підходом до господарської взаємодії країн-членів, ідея розширення економічної інтеграції шляхом створення спільного ринку, в рамках якого відбувається "вільний рух товарів, людей, послуг і капіталів" [21, С.12].

Безпосередніми цілями ЄЕС ("спільного ринку") були визначені:

- поступове зняття всіх обмежень в торгівлі між країнами-членами;
- встановлення загального митного тарифу в торгівлі з третіми країнами;
- ліквідація обмежень для вільного переміщення капіталів, людей, послуг;
- проведення спільної політики в галузі сільського господарства і транспорту;
- уніфікація податкових систем;
- встановлення правил конкуренції "на загальному ринку";

- зближення законодавств країн-учасниць;
- розробка принципів узгодження економічної політики і ін.

Оскільки Римські договори, що призвели до створення нових спільнот, передбачали формування загальної політики за окремими напрямками та передачу державами деяких суверенних прав загальним наднаціональним органам в цих питаннях, представники Великобританії, будучи незгодні з таким глибоким типом господарської і політичної взаємодії, ще на стадії підготовки договорів відмовилися від участі в міжурядових переговорах з "шісткою".

Реалізація положень Римського договору на першому етапі йшла досить успішно, узгоджено і без особливих труднощів. І вже до 1 липня 1968 р. (На 1,5 роки раніше наміченого терміну) країнами ЄЕС був створений митний союз.

Великим досягненням цього періоду стала Єдина сільськогосподарська політика (ЕСХП) на рівні Співтовариства, тобто становлення "аграрної Європи".

Третій етап інтеграції в ЄЕС (з початку 70-х років до середини 80-х років), ознаменувався протиріччями та істотними труднощами в діяльності Товариства. Інтеграційному угрупованню довелося подолати серйозну кризу. Мляві темпи зростання щодо інших країн Заходу, найвищий рівень безробіття, "торгові війни" між країнами-партнерами породили так званий синдром "європесимізму", "євросклерозу". Разом з тим ЄС вдається досягти чималого прогресу в інтеграції на цьому етапі. У січні 1973р. відбувається перше кількісне розширення ЄС в результаті приєднання до нього трьох держав - Великобританії, Данії та Ірландії. Сферою наднаціонального регулювання стає валютна інтеграція.

З 1978р. створюється Європейська валютна система (ЄВС), що базується на трьох основних елементах: а) європейської розрахункової валютної одиниці - ЕКЮ (ECU - European Currency Unit); б) система "європейської валютної змії", тобто з одного боку, механізм, тісно прив'язує валюти країн ЄС один до одного (відхилення не могли перевищувати 1,125%), з іншого - механізм спільного

коливання по відношенню до долара (відхилення не могли перевищувати 2,25%); в) створення Європейського фонду валютного співробітництва (ЕФВС) за рахунок об'єднання частини (20%) національних золотовалютних резервів країн-учасниць [22, с. 25-27].

На цьому етапі триває розвиток механізмів інтеграції. У 1981 р. відбувається нове розширення ЄС - в нього вступила Греція.

Четвертий етап (з середини 80-х до початку 90-х років). Якісно новий етап (а по суті - корінна реформа інтеграційної діяльності ЄС) ознаменувався завершенням створення єдиного внутрішнього ринку (ЕВР) в рамках ЄС. У 1985р. Комісія Європейських Співтовариств розповсюдила документ під назвою "Біла книга", в якій вказувалося, що незважаючи на скасування митних податків, єдність Європейського співтовариства залишалася неповним і для громадян, і для економічних структур [23, С.15]. Продовжували існувати кордони між країнами-членами і численними торговими обмеженнями. Адміністративні формальності; митний нагляд; відмінність технічних специфікацій і норм в різних країнах; протекціонізм в деяких сферах; обмеження, що заважають підприємствам діяти на рівні ЄС так само, як на національному рівні, - все це гальмувало розвиток економіки і обходилося в декілька мільярдів ЕКЮ на рік.

Головною метою реформування ЄС було створення Єдиного внутрішнього ринку, цілісної євроекономіки, що було зафіксовано в Єдиному Європейському Акті (ЕЕА) набрав чинності в 1987 році. На даному етапі ЕВР повинен був представляти собою "простір без внутрішніх кордонів, в якому забезпечується вільний рух товарів, капіталів, послуг і людей", його створення було передбачено до 31 грудня 1992р. Передбачалося повне усунення фізичних, технічних, податкових та інших бар'єрів на просторі ЄС, що практично вело до ліквідації національних кордонів, створення однорідного економічного простору. Дане завдання було в основному вирішено станом на 1 січня 1993 року. Інтеграція стала незворотною.

На цьому етапі в 1986 році відбулася третє розширення ЄС: у Співтовариство вступили Іспанія і Португалія.

П'ятий (сучасний) етап формування цілісної господарської системи ЄС - перехід до формування Економічного, валютного та політичного союзу.

У грудні 1991 р. сесія Європейської ради, що відбулася в голландському місті Маастрихт, схвалила підготовлений текст Договору про Європейський Союз (Маастрихтський Договір про Європейський Союз), а 7 лютого 1992 р. там же відбулася офіційна церемонія його підписання всіма державами-членами. (Договір набув чинності 1 листопада 1993р., давши Спільноті нову назву - Європейський Союз). Він визначив так звані “три колони” Європейського Союзу:

- “перша колона” – Європейські Співтовариства: ЄСВС, Євратом та Європейське Співтовариство (замість старої назви “Європейське Економічне Співтовариство”). Причому Європейське Співтовариство є серцевиною та каркасом процесу інтеграції і за своїми властивостями становить “наднаціональний феномен”;
- “друга колона” – спільна зовнішня та безпекова політика (СЗПБ);
- “третя колона” – співробітництво у сферах юстиції та внутрішніх справ.

В економічному сенсі прийняття Маастрихтського договору означало курс на завершення формування єдиного внутрішнього ринку (четвертий рівень економічної інтеграції) та перехід до реалізації ідеї економічного та валютного союзу (п'ятий - найвищий рівень економічної інтеграції).

Крім того, Маастрихтський договір 1992 року закріпив принципи федеративного об'єднання західноєвропейських держав. За принципами федералістської ідеології була підписана Амстердамська угода 1997 року [24, С.148].

Відповідно до Договору створюється єдине європейське громадянство, політичний союз (загальна зовнішня політика та політика в області внутрішніх справ і правосуддя), а також формується економічний і валютний союз.

У 1995 р в Європейський союз увійшли Фінляндія, Австрія і Швеція.

У 2004 році до складу ЄС вступили 10 нових країн-учасниць (Латвія, Литва, Естонія, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Чехія, Угорщина,

Кіпр); у 2007 - Болгарія, Румунія; 1 липня 2013 – Хорватія. Таким чином, сьогодні членами ЄС є 28 держав.

Аналіз історичного поступу України дає змогу виокремити кілька етапів на її шляху до європейської спільноти.

Реалізуючи національну стратегію євроінтеграції впродовж останніх двадцяти років, Україна поступово пройшла 3 основних етапи співробітництва з ЄС. За цей час Євросоюз суттєво змінився, що нашло своє відображення у форматах його взаємодії з країнами СНД, в тому числі — з Україною.

Перший етап (1994-2005 р.р.) — Співробітництво України з ЄС-15 в рамках Угоди про партнерство і співробітництво (УПС).

На цьому етапі відбувається становлення України як незалежної держави — суб'єкта міжнародних відносин. Першим документом, у якому були закладені основні принципи зовнішньої політики України, стала Декларація про державний суверенітет від 16 липня 1990 року. Саме у ній головним завданням для держави було обрано “повернення до Європи”. Варто помітити і постанову Верховної Ради УРСР від 25 грудня 1990 року “Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України в сфері зовнішніх зносин”, де вказано, що уряд мав “зосередити зусилля на забезпеченні безпосередньої участі Української РСР у загальноєвропейському процесі та європейських структурах”..

Європейська спільнота також йшла назустріч Україні, адже 2 грудня 1991 року спеціальною декларацією ЄС визнала демократичний характер Всеукраїнського референдуму та закликала Україну підтримувати зі Спільнотою відкритий і конструктивний діалог, спрямований на виконання зобов'язань колишнього СРСР.

На цьому етапі визначальною стала Угода про партнерство та співробітництво (УПС), підписана 14 червня 1994 року, яка набула чинності після ратифікації національними парламентами країн-членів ЄС тільки 1 березня 1998 року. В той час УПС покликана стати правовою основою для відносин між Україною та ЄС. Ця Угода ґрунтується на ключових європейських цінностях, серед яких верховенство права, повага до прав людини, політичні й економічні свободи. Підписавши УПС, Україна не тільки визнала першорядність цих

принципів у відносинах з ЄС, а також продемонструвала свою готовність до проведення внутрішньодержавних реформ з урахуванням європейських демократичних принципів. Угоду було спрямовано перш за все на реалізацію наступних цілей:

- забезпечення політичного діалогу;
- сприяння торгівлі та інвестиціям, розвитку гармонійних економічних відносин з перспективою створення зони вільної торгівлі;
- створення основ взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, науково-технічного та культурного співробітництва;
- підтримка зусиль України по зміцненню демократії та завершенню переходу до ринкової економіки

Можна помітити, що на початку 90-х років ХХ століття Україна активно відстоювала своє право на членство в ЄС. Відтак, 11 лютого 1992 року було підписано протокол до угоди між ЄС та СНД стосовно використання програми ТАСІС в Україні. З 1 січня 1993 року Україна долучилася до системи загальних торгових преференцій ЄС, завдяки чому багато українських товарів потрапили на ринок ЄС за низькими тарифними ставками або ж безмитно. У Постанові Верховної Ради України “Основні напрями зовнішньої політики України” від 2 липня 1993 року вперше на законодавчому рівні було сформульовано позицію незалежної України щодо Євросоюзу: “Перспективною метою зовнішньої політики є членство України в Європейських Співтовариствах...”

У квітні 1994 року було розроблено Стратегію відносин з Україною, яка охоплювала підписання Угоди про партнерство та співробітництво, реалізацію програми технічного партнерства ТАСІС, програм гуманітарної та фінансової допомоги, налагодження технічних, політичних і культурних контактів. У межах реалізації цієї стратегії в жовтні 1993 року в Києві розпочало роботу Представництво Комісії Європейських Спільнот в Україні, а в липні 1995 року Україна відкрила своє представництво при ЄС в Брюсселі.

Друга половина 90-х років ознаменувалася низкою важливих подій. Політичним сигналом підтримки євроінтеграційних устремлінь України став

План дій, прийнятий Радою ЄС 6 грудня 1996 року, який вказав шляхи взаємодії.

У 1998 року указом Президента України було затверджено Стратегію інтеграції України в ЄС, де було вказано пріоритети діяльності державних органів у забезпеченні європейської інтеграції до 2007 року. Цей документ визначає входження України в європейський політичний, інформаційний, економічний і правовий простір.

УПС набула чинності лише 1 березня 1998 року через затяжний процес її ратифікації з боку Євросоюзу. У межах Угоди відбувався регулярний політичний діалог між Києвом та Брюсселем на всіх рівнях, зокрема, на президентському. Угода стала важливим кроком на шляху залучення України у правове поле єдиного ринку ЄС. В рамках УПС було виділено 7 пріоритетних областей співробітництва України і ЄС, а саме: енергетика; торгівля та інвестиції; юстиція і внутрішні справи; гармонізація законодавства; охорона навколишнього середовища; транспорт; транскордонне співробітництво і співробітництво в галузі науки, техніки і космосу.

Дату підписання УПС умовно можна вважати завершенням початкового етапу відносин між Європейським Союзом та Україною, протягом якого відбулося визнання незалежної української держави з боку ЄС та його членів, були закладені основи для подальшого співробітництва між Україною та ЄС. Україна озвучила своє прагнення “повернутися до Європи”, а Євросоюз обережно вибудовував лінію поведінки щодо нашої держави через призму своїх відносин з Росією, а також наголошуючи на необхідності ліквідації ядерної зброї, яка залишилася Україні у спадок від Радянського Союзу. Тобто на першому етапі ЄС намагався будувати відносини з Україною виключно у межах торгово-економічного співробітництва, що не відповідало її інтересам.

Новим кроком у розвитку відносин між Києвом та Брюсселем став Паризький саміт Україна — ЄС, який відбувся 15 вересня 2000 року. На ньому було окреслено домовленості про подальшу фінансову підтримку України з боку Євросоюзу.

Другий етап (2005-2009 р.р.) — Співробітництво з розширеним ЄС (ЄС-25 і ЄС-27) в рамках європейської політики “сусідства”.

Європейська політика сусідства (ЄПС) є частиною зовнішньої політики Європейського союзу і націлена на зміцнення відносин і зближення Європи з її сусідами, насамперед, для їх спільної вигоди і для спільних інтересів. Дана політика була розроблена після розширення ЄС в 2004 році, коли 10 нових країн приєдналися до Європейського Союзу, щоб уникнути створення нових кордонів у Європі.

"Помаранчева революція" 2004 р. була сприйнята як поворотний момент у відносинах між ЄС і Україною, адже до влади в країні прийшли проєвропейські політики, які з перших днів мали підтримку в Євросоюзі. Європейські країни завжди декларували теоретичну можливість повноцінної інтеграції України до Євросоюзу за умови побудови демократичної та правової держави. Тому з 2005 року ЄС вимагає від України активізації зусиль на шляху виконання задекларованих реформ.

Саме тому, після проведення президентських виборів, результатом яких стало обрання Віктора Ющенка керманічем держави, Європейський Парламент прийняв Резолюцію, в якій схвалив проведення справедливих та демократичних президентських виборів. І хоча цей документ мав декларативний характер, держави-члени ЄС змінили свою та громадську думку щодо України у позитивному напрямку.

21 лютого 2005 року було підписано новий План дій Україна-ЄС (далі - ПД) на 2005-2007 р.р., який визначав пріоритетні сфери двостороннього співробітництва з метою наближення України до Євросоюзу. У березні 2008 року за результатами спільної оцінки Плану дій термін його чинності було продовжено до весни 2009 р., затверджено 23 додаткові пріоритети співробітництва у сферах, які підлягають реформуванню. Зокрема, йшлося про посилення стабільності та ефективності інститутів, які гарантують демократію та верховенство права, а також проведення демократичних виборів, забезпечення свободи слова та поваги до ЗМІ; продовження співробітництва у

сфері роззброєння та регіональної безпеки; розвиток торговельних зв'язків із перспективою підписання Угоди про зону вільної торгівлі.

Серед короткострокових цілей були названі: адаптація українського законодавства до норм і стандартів ЄС; спрощення візового режиму з ЄС; поліпшення інвестиційного клімату в Україні, проведення податкової реформи та оздоровлення управління державними фінансами.

Але оскільки ПД був прийнятий в рамках ЄПС, то він лише формалізував комплексний перелік пріоритетів, що мали сприяти поступовій інтеграції України до європейських економічних та соціальних структур, наближенню українського законодавства до європейського, створенню передумов для започаткування зони вільної торгівлі з ЄС, а також укладенню нової посиленої угоди [25].

ПД не є міжнародно-правовим договором, тому він не має юридичної сили.

Варто підмітити, що у ПД не було також враховано основну ціль України, сформульовану В.Ющенком перед її підписанням: «...ми розглядаємо співпрацю України з Європейським Союзом в рамках виконання Плану дій поза контекстом політики сусідства. Ми у жодному випадку не розглядаємо таку співпрацю як альтернативу діалогу про нову довгострокову політику зближення. Ми пропонуємо вже тепер готувати такий діалог, визначивши його метою надання Україні перспектив членства відповідно до статутних документів Європейського Союзу» [26].

Цей етап важливий насамперед тому, що Україні надали статус країни з ринковою економікою, а також з 2005 року Україна змогла вільно брати участь у виступах від імені ЄС з різних питань: регіональних і міжнародних.

В даний проміжок часу набуває гостроти питання розробки Нової посиленої угоди (НПУ) на заміну УПС. Відтак, у березні 2007 року відбувся переговорний процес з цього питання, у якому Україна виступала за перехід від партнерства і співробітництва до відносин політичної асоціації і економічної інтеграції з ЄС.

Зусилля України у сфері дипломатії знайшли своє відображення у саміті ЄС-Україна в Парижі, де було заявлено, що НПУ матиме назву "Угода про асоціацію". Проголошено, що підписання Угоди про асоціацію стане важливим етапом у відносинах Україна-ЄС та створить міцне підґрунтя для розвитку зовнішньої політики, безпеки, незалежності України, територіальної цілісності і непорушності кордонів.

Третій етап (з 2009 року по сьогоднішній день) - **співробітництво України з ЄС в рамках програми "Східне партнерство"**.

Черговим завданням для України на шляху просування до ЄС стала підготовка Угоди про асоціацію - саме такий механізм інтеграції до ЄС було застосовано країнами ЦВЄ. З метою підготовки такої угоди між Україною та ЄС 16 червня 2009 року на засіданні Ради з питань співробітництва Україна - ЄС було схвалено Порядок денний асоціації Україна - ЄС (ПДА).

20 березня 2009 року Рада ЄС остаточно затвердила проект «Східного партнерства», оголосивши про те, що його офіційний старт відбудеться у травні 2009 року у Празі» [27].

Східне партнерство (СП) є політичною ініціативою, започаткованою Празьким самітом у травні 2009 року, метою якої є більш тісна співпраця шістьох східних сусідів - Вірменії, Азербайджану, Білорусі, Грузії, Республіки Молдови та України з ЄС. Ця політична ініціатива являє собою східний вимір Європейської політики сусідства (ЄПС) і зміцнює двосторонні відносини між ЄС та його партнерами. Вона заснована на ліберально-демократичних цінностях свободи, поваги до прав людини і верховенства закону [28, С.121]. Вона також включає в себе підтримку ринкової економіки, сталого розвитку та ефективного управління. Зрозуміло, що ЄС розглядає цю програму як універсальний "путівник" задля розвитку взаємовідносин зі своїми сусідами у вищевказаних регіонах.

За визначенням заступника глави Секретаріату Президента України А.Гончарука, найціннішим надбанням СП варто вважати те, що відбулася формалізація відродження східного виміру зовнішньої політики Євросоюзу. Дана ініціатива може стати виявом гнучкої рамкової політики, що сприятиме

реалізації євроінтеграційного потенціалу кожної держави-партнера та гармонійно доповнюватиме двосторонній вимір відносин між країною-партнером та ЄС [29].

Правовою базою Східного партнерства є :

- Двосторонні договори ЄС з учасниками СП, що виступають міжнародними зобов'язаннями для сторін. В цьому проявляється їхня відмінність від індивідуальних Планів дій (ПД), які ЄС підписав зі "східними сусідами" в рамках ЄПС, але які були насправді "протоколами про наміри".

- Пакет угод:

а) Угода про асоціацію (Association Agreements) - це політичні документи, що означають готовність партнерів із СНД притримуватись узгодженої з Євросоюзом зовнішньої політики.

- Угода про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС (Deep and Comprehensive Free Trade Area Agreements) - економічна складова Угоди про асоціацію, головний орієнтир на середньострокову перспективу в плані економічного зближення з ЄС.

- Угода про мобільність та безпеку (Mobility and Security Pacts) - це ще один привабливий для східних партнерів орієнтир зближення з ЄС. Саме ця угода припускає поступову лібералізацію візового режиму для цих країн.

Важливим напрямом співробітництва між ЄС та Україною є співпраця в енергетичній сфері, яка особливо актуальна у зв'язку з транзитним статусом України (постачання російських енергоносіїв до європейських споживачів). Оскільки у січні 2009 року постачання газу до ЄС через Україну було тимчасово призупинено через "газовий спір" між Україною і Росією, то в енергетичній галузі України відбулося кілька вагомих досягнень. Так, у березні цього року Україна була запрошена на конференцію ЄС, на якій обговорювались питання модернізації газотранспортної системи України. У грудні 2009 року ЄС висловив думку про можливе приєднання України до Енергетичного Співтовариства ЄС на підставі закону, що цілком буде адаптований нормам Європейського Союзу. Правові основи цієї співпраці визначено Меморандумом про взаєморозуміння між Україною та Євросоюзом

щодо співробітництва в енергетичній галузі, укладеним ще 1 грудня 2005 року. У 1997 році Україна підписала Енергетичну хартію Європи, а 24 серпня 2010 року приєдналася до Європейського Співтовариства ЄС.

У червні 2009 року прийнято пакет антикорупційних законів, що заклав підвалини для юридичної сили Європейської кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією і Конвенції ООН проти корупції в Україні.

Загалом, 2009 рік ознаменувався в Україні конституційною кризою, спричиненою нечітким розподілом повноважень між Президентом, Прем'єр-міністром і Парламентом.

У 2009 році економічна ситуація в Україні погіршувалась внаслідок світової економічної кризи.

У січні-лютому 2010 року в Україні відбулись президентські вибори, які відповідали демократичним стандартам, закладеним ЄС, зокрема, ОБСЄ та Радою Європи. Це стало суттєвим прогресом у розвитку правової держави в Україні.

Нову парадигму зовнішньої політики України було сформульовано у Законі "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" від 1 липня 2010 року, де на законодавчому рівні визначено поєднання євроінтеграційного вектора з розвитком стратегічного партнерства на євразійському просторі. Проте головним принципом цього року залишається "забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою вступу в ЄС".

Восени 2011 року було закінчено переговори про створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС і щодо підготовки Угоди про асоціацію. Довгі роки плідної праці дали змогу Верховній Раді України та Європейському парламенту 16 вересня 2014 року ратифікувати Угоду про асоціацію між ЄС та Україною, що дало можливість розпочати тимчасове застосування відповідних положень Угоди про асоціацію з 1 листопада 2014 року, водночас тимчасове застосування розділу про ЗВТ розпочалось з 1 січня 2016 р.

Станом на початок 2014 року Україна уклала 298 міжрегіональних документів (угода, договір, меморандум та план заходів) з регіонами країн-

членів ЄС, в тому числі області України, які безпосередньо межують з ЄС (Волинська, Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька та Одеська області), уклали більш ніж третину документів від загальної кількості [30].

Протягом 2014 року розпочався процес підготовки першочергових проектів законів України, необхідних для реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, до якого залучені експерти країн-членів ЄС.

Виступаючи на XVII саміті Україна – ЄС, який відбувся у Києві 27 квітня 2015 р., Президент України П. Порошенко наголосив, що перспектива членства у ЄС є стратегічним орієнтиром українських прагнень до перетворення і ключовою метою, заради якої проводяться реформи. Уперше Україна брала участь у саміті в статусі держави, яка уклала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом.

Однією із найактуальніших проблем у відносинах Україна-ЄС є свобода пересування. У 2016 році Європейська Комісія прийняла рішення, в якому вказала про виконання Україною своїх зобов'язань задля отримання безвізового режиму. Через переговори Європарламенту і Ради ЄС Угода про безвізовий режим з Україною поки не набуває чинності. Варто підкреслити, що набуття чинності даною Угодою - це питання часу. Адже у багатьох сферах розпочалося застосування Угоди, як от зоні глибокої та всеосяжної вільної торгівлі. Більшість політичних діячів вважають, що Україна не чекає ратифікації Угоди, бо її імплементація вже розпочалася.

У 2016 році значним досягненням також стало введення електронного декларування статків державних службовців як ефективного способу боротьби з корупцією.

Висновок до першого розділу

Європейський вибір України є природним наслідком здобуття країною державної незалежності, попереднього етапу реформ, що були здійснені. Такий вибір впливає з історії українського народу, його етнічних коренів та ментальності, глибоких демократичних традицій, ґрунтується на законному прагненні громадян України бачити свою державу невід'ємною складовою єдиної Європи» [31].

Визначивши з перших днів незалежності курс на інтеграцію в Європейське співтовариство, Україна намагається розвивати економічні і політичні відносини з Європейським Союзом. ЄС є головним торговим партнером та інвестором України. Україна повільно, але все ж таки наближається до стратегічної мети попри всі проблеми, а визнання євроінтеграції магістарльним напрямом подальшого цивілізаційного розвитку більшістю українського суспільства закономірно перетворює її на константу державної зовнішньо-політичної стратегії. Як безальтернативний засіб збереження національної ідентичності євроінтеграція об'єктивно перетворюється на важливу складову національної ідеї, здатну об'єднати багатоетнічний український соціум.

Як показує досвід, інтеграція України залежить від готовності української влади до проведення масштабних демократичних реформ, які стануть запорукою незмінності курсу держави на вступ до ЄС.

Прем'єр-міністр України А.Яценюк вказав: «Програма дій уряду на 2015-2016 роки – це програма не діяльності, а дій для всієї країни. План європейської країни та європейського курсу для нас усіх».

Таким чином, Україна обрала європейську інтеграцію як основний напрям зовнішньополітичної діяльності та намагається створити відповідну правову базу для реалізації цього курсу, однак із різних причин ці процеси не відбуваються з бажаною швидкістю.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

2.1. Правові засоби: поняття, змістовна характеристика

Право Європейського Союзу - це широкий набір різноманітних правових засобів, який регулює європейську інтеграцію та її процеси у важливих сферах співробітництва між різними державами. Право ЄС - це самостійна система права, яка відрізняється від інших правових систем насамперед тим, що розвивається за своїми правилами і поєднує у собі риси міждержавних об'єднань та міжурядових організацій. Взаємозв'язок права ЄС з правом його країн-учасниць - очевидний. Даний взаємозв'язок полягає у застосуванні кількох визначальних принципів: прямої дії правових норм Європейського Співтовариства у державах-учасниках; першозначність права ЄС; субсидіарність ЄС, тобто чіткий розподіл компетенції ЄС і компетенції держав-учасниць.

В Україні діє нормативно-правова база та інституційна система, що складається із центрального органу виконавчої влади (Міністерства юстиції), і посадових осіб різних ланок, які визначають процеси правової інтеграції України до ЄС. Європейський вибір України полягає у всебічному входженні правової системи нашої держави до європейського правового простору, її адаптації до європейських правових стандартів, саме в цих напрямках і повинна відбуватись правова реформа в країні. Право відіграє суттєву роль в інтеграційних процесах, надає їм стабільності, фіксує досягнуті рівні.

Процеси розширення Європейського Союзу приводять до того, що його право поступово, закономірно та об'єктивно впливає на правові системи сусідніх держав, в тому числі й України як держави, що вступила в тісне і перспективне співробітництво з ЄС» [32].

Центральне місце в інституційно-правовій системі відносин Україна-ЄС посідає Угода про партнерство та співробітництво (УПС) (підписана 14 червня 1994 року, ратифікована Верховною Радою України 10 листопада 1994 року, набула чинності 1 березня 1998 року). Ця Угода носить "еволюційний"

характер, оскільки з її змісту випливає ряд перспективних заходів для нашої держави. Саме на базі УПС створено засади і визначено напрями з адаптації (гармонізації) законодавства України до законодавства ЄС. За визначенням колишнього заступника міністра юстиції України В. Мармазова і в.о. директора Центру європейського та порівняльного права Г. Друзенка, після набуття чинності УПС Україна почала створювати інституційний механізм адаптації та формувати нормативно-правову базу для реалізації правової реформи; іншими словами, почався процес «створення в Україні адаптаційного механізму» [33].

Більшість держав-учасниць притримуються європейських стандартів у своїх правових системах. Європейські стандарти покликані регулювати співпрацю між ЄС і країнами-учасницями, поділяються на стандарти рекомендаційного характеру і обов'язкові стандарти. Обов'язкові стандарти містяться у правових нормах, тому носять зобов'язальний характер до належної поведінки. На відміну від попередніх, обов'язкові стандарти носять рекомендаційний характер, а їх історія розвитку починається з міжнародного права ХХ століття, коли велика швидкість їх розвитку не збігалася із можливостями деяких держав. В ЄС такий феномен знайшов своє відображення в моделі інтеграції, що отримала назву «Європа різних швидкостей». Даний тип стандарту, за своєю природою, є рекомендацією та має необов'язковий характер, проте за умови його імплементації суспільні відносини набувають якісно нових рис, бажаних для даної правової системи. Таким чином, поділ європейських правових стандартів на зазначені різновиди обумовив функціонування права у звичайному розумінні, тобто такого, що має обов'язковий характер, і так званого «м'якого» права [34, С.425]. Виникнення правового стандарту схоже на виникнення правового звичаю, оскільки першим етапом в обидвох процесах є зародження практики, що повторюється протягом певного періоду часу, а згодом держави-учасниці самі визнають цю практику за юридичну норму. Проте межа між практикою та створеною нормою досить непомітна, що залишається відкритим питанням для дискусії.

Перед українською правовою наукою виникають пріоритетні теоретичні завдання, наприклад, з'ясування особливостей правової інтеграції, визначення місця цієї правової системи у світовому баченні.

Правову інтеграцію слід розуміти як об'єднання елементів у згруповані утворення. Вона носить закономірний характер і покликана на перевтілення самого змісту систем права світу.

Останнім часом спостерігається значне посилення діяльності органів державної влади, спрямованої на досягнення стратегічної мети України - вступу до Європейського Союзу. Особливо це стосується правової сфери, оскільки без відповідності правової системи України вимогам Європейського Союзу вищезазначена мета не може бути досягнута.

Приведення власного законодавства у відповідність з міжнародними стандартами сприяє створенню узгодженого правового простору у різноманітних сферах життєдіяльності держав, а також прогресивному розвитку життєдіяльності суспільства. Тому приведення якісного національного законодавства у відповідність з якісними міжнародними документами є гарантією їх ефективної, соціально-позитивної дії.

Саме процес, що забезпечує узгодженість правового простору, характеризується складністю та багатогранністю як на теоретичному, так і на практичному рівнях:

по-перше, це зумовлюється наявністю в юридичній науці дискусій серед учених відносно наукових підходів щодо виокремлення та розуміння шляхів і способів, що забезпечують приведення у відповідність норм національного права міжнародним стандартам, адже на рівні гармонізації існують інші юридичні категорії, що на думку вчених мають право на існування;

по-друге, наявністю різноманітних наукових підходів щодо обрання оптимального шляху приведення у відповідність норм національного права з міжнародними стандартами та нормами міжнародного права;

по-третє, недопущення виникнення прогалин в праві та уникнення неналежного рівня регулювання суспільних відносин внаслідок реалізації

напрямів щодо відповідності норм національного права міжнародним стандартам.

У сучасній юридичній науці утверджується теза, що сучасний розвиток правової системи України іманентно пов'язаний із світовими глобалізаційними та інтеграційними процесами, багато в чому залежить від тенденцій взаємодії міжнародної, міждержавних та національних правових систем. На тлі посилення глобальних ризиків і загроз євроінтеграційна спрямованість національного правового розвитку визначається не лише внутрішніми, а й зовнішніми чинниками. Основними формами правової глобалізації є права інтеграція, права інтернаціоналізація й права імплементація [35, с.7-11].

Права інтеграція - це закономірний процес соціально-правового розвитку, який полягає у застосуванні правових засобів та інструментів задля формування якісно однорідної правової основи. Крім того, правовою інтеграцією вважається поетапне об'єднання політичних, економічних, культурних, правових, інформаційних систем в єдину консолідовану систему, а також підтримка і єдність існуючої правової системи [36, с.68-69].

Розвиток відносин України з Європейським Союзом значною мірою залежить від законодавчого закріплення незворотності ринкових перетворень в нашій країні та надання надійних гарантій захисту прав людини [37]. Одним із ключових елементів вдалої євроінтеграції України є узгодженість українського законодавства із законодавством ЄС.

Інтеграцію України до Європейського Союзу проголошено пріоритетним напрямом зовнішньополітичного курсу держави. Основи зовнішньої політики України, механізм і тактику втілення її європейського вектору визначає низка документів, зокрема: Конституція України (ст. 18); Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 р., яка підкреслює, що «перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейських Співтовариствах»; Угода про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС (УПС), підписана 16 червня 1994 р.; Стратегія інтеграції України до ЄС,

затверджена Указом Президента України від 11 червня 1998 р. №615/98; Програма інтеграції України до ЄС, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. №1072/2000 та вистраждана українським народом Угода про асоціацію від 21.03.2014 р. та 27.06.2014 р. [38]

Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу ґрунтується на таких засадах:

- положеннях Конституції України, що встановлює спрямування зовнішньополітичної діяльності України на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримки мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права;

- схвалених Верховною Радою України основних напрямках зовнішньої політики України та Концепції національної безпеки України;

- Угоді про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Співтовариством та його державами-членами від 1994 року та інших договорах, укладених між Україною та Європейським Союзом, в яких визначаються механізми взаємодії між ними [39, с.50-51].

Ефективність правової інтеграції залежить від заходів, засобів і способів, які використовують держави світу задля реалізації інтеграційних процесів. До таких ефективних заходів і засобів, зокрема, відносять:

- формування правової держави;
- втілення у життя демократичних принципів права;
- трансформація інституційної та нормативної частин правової системи суспільства;

- пропагування і розвиток правової культури, головним виявом якої є формування правової свідомості населення у відповідності до європейських стандартів права.

Основними формами правової інтеграції є зближення, гармонізація та уніфікація законодавства. В теорії права процес зближення означає вироблення загального курсу правового розвитку; подолання правових відмінностей; вироблення загальних, спільних або єдиних юридичних правил. Кожна з цих

дій передбачає, в свою чергу, серію більш конкретних і послідовних заходів, пов'язаних між собою. Мета зближення законодавств - домогтися узгодженості, стрункості, як мінімум несуперечливості в системі права і в найбільш його формалізованій частині, в законодавстві навіть однієї держави, - досить складна.

При цьому, зближення законодавства і гармонізація законодавства - це дві різні форми узгодженого правового розвитку держав, що відрізняються лише за ступенем такої узгодженості. Зближення законодавства означає процес, при якому визначається загальний курс держав у даній сфері, напрями, етапи зближення, способи зближення. У той час як гармонізація законодавства має місце в тих випадках, коли узгоджуються загальні підходи, концепції розвитку національних законодавств, виробляються загальні правові принципи і окремі рішення [40, с. 48-50].

Уніфікація права являє собою третю форму узгодженого правового розвитку. При цьому, на відміну від гармонізації, уніфікація права означає узгоджене введення в дію декількома державами ідентично-однакових правових норм.

Серед вищезазначених форм узгодженого правового розвитку, гармонізація законодавства, по відношенню до інших форм, має цілий ряд переваг. На відміну від зближення, гармонізація дозволяє не тільки узгодити загальні напрями правового розвитку, а й визначити єдині правові засади, відповідно до яких буде будуватися правова система. При цьому, на відміну від уніфікації, держава залишає за собою право зберегти окремі національні особливості правової системи, з тим, щоб забезпечити історичну спадкоємність правового розвитку.

Важливу роль у взаємодії права Європейського Союзу і національних правових систем, зокрема України, відіграє Суд справедливості Європейського Союзу. По-перше, рішення Суду про дійсність законодавства Співтовариства мають універсальне застосування і підлягають виконанню. По-друге, вплив Суду на національну правову систему здійснюється шляхом тлумачення актів Співтовариства на запити національних судів.

Неабияке значення у праві Європейського Союзу відіграють його джерела як зовнішні форми вияву норм права, що поділяються на основні і допоміжні.

Основними джерелами ЄС виступають:

- міжнародні договори, які охоплюють широке коло відносин та у свою чергу поділяються на 2 підвиди - Угоди про асоціацію (ставлять перед собою далекосяжну мету, не обмежуючись лише торгівлею) і Угоди про партнерство та співробітництво (ставлять перед собою чітко визначену вузьку мету, порівняно із Угодами про асоціацію, і спрямовані на економічне співробітництво). Кандидат юридичних наук О. Лаба досліджувала теоретико-правові особливості гармонізаційного механізму зближення законодавства України з правовою системою ЄС і наголосила, що «міжнародні угоди ЄС про партнерство і співробітництво та асоціацію можуть включати положення про гармонізацію відповідного законодавства країн-не членів з правом Євросоюзу, а основними способами гармонізації є приєднання до угод, сторонами яких є країни-члени Євросоюзу, ухвалення нормативних актів, положення яких відповідають нормам права європейських інтеграційних організацій, взаємне визнання чинних в країнах – учасницях угод та відповідних стандартів» [41, с. 8].

- акти органів Європейського Союзу зобов'язального характеру, прийняття яких чітко передбачено в установчих договорах про створення європейських інтеграційних об'єднань;

- загальні принципи права - це ті фундаментальні категорії, які містять у собі характеристики справедливості (принцип поваги до прав людини і основних свобод, принцип юридичної рівності, принцип правової визначеності, принцип неможливості подвійного покарання за одне і те ж правопорушення, принцип обов'язкового дотримання і виконання договорів) і використовуються у розвинених правових системах на універсальному рівні, незалежно від виду їх фіксації: в офіційних чи інших письмових джерелах.

Допоміжним джерелом права ЄС являються рішення Європейського Суду Правосуддя. Ці рішення відіграють роль судового прецеденту для судових

органів держав-членів ЄС. Крім того, Суд Правосуддя ЄС у своїй діяльності використовує доктрину «acte clair», яка дозволяє національним судам одразу застосовувати норми права по конкретній справі в інтерпретації Суду Правосуддя, навіть в тому випадку, коли обставини справ країн-учасниць і ЄС не є ідентичними, але при цьому вони можуть мати лише несуттєві відмінності.

Правова інтеграція, як і будь-яке правове явище, має свої позитивні і негативні сторони. З одного боку, за допомогою правової інтеграції істотно полегшується процес європейського співробітництва, оптимізується торговий оборот між країнами, забезпечується мобільність, розширюються можливості науково-технічного співробітництва, тощо. З іншого боку, правова інтеграція, в деяких випадках, призводить до втрати національної самобутності правових систем окремих держав, до насадження у національні правопорядки чужорідних, а іноді незрозумілих правових інститутів.

2.2. Класифікація правових засобів європейської інтеграції

Європейський Союз займає проміжне становище між міжнародно-правовими формами об'єднання держав і державним утворенням (квазіфедеративною структурою), що знаходить свій прояв у наявності у нього рис мінімум трьох видів державних союзів: міжнародної міжурядової організації, конфедерації та федерації [42].

У широкому розумінні Європейський Союз є особливою формою організації політичної влади, тому цікавою є точка зору тих науковців, які вважають, що інституційним джерелом права у ЄС виступає сам Євросоюз. У вузькому розумінні інституційним джерелом права ЄС є правотворча діяльність певних органів Євросоюзу, які мають на те окрему компетенцію, регулюють процеси європейської інтеграції за допомогою різноманітних правотворчих процедур.

Джерела права Європейського Союзу виступають одночасно правовими засобами європейської інтеграції України, тому що саме у їхньому змісті прослідковуються інтеграційні процеси України на шляху до ЄС у найрізноманітніших сферах людського буття: виробництві, науці, техніці, охороні навколишнього природного середовища, охороні праці, тощо.

Західними правниками висловлюються різні погляди щодо переліку джерел права ЄС, при цьому їх спільні видові характеристики детально не аналізуються. Так, С. Везеріл, К. Ленаертс, П. фон Ньюфель джерелами права ЄС вважають лише три групи актів: установчі договори ЄС, нормативні акти установ ЄС та загальні принципи права, сформовані у прецедентній практиці Суду ЄС [43, С. 665; 44, С. 27]. Разом із тим М. Хорспул та М. Хамфріс дотримуються ширшого підходу до цього питання: джерелами вважаються усі форми закріплення правових норм (як нормативно-правові акти, так і рішення установ ЄС, що є індивідуальними актами, рекомендації та висновки, «м'яке право» (меморандуми, циркуляри, політичні заяви, резолюції)), які можуть породжувати юридичні обов'язки у суб'єктів права ЄС як прямо, так і опосередковано [45, С. 104].

При дослідженні правових засобів європейської інтеграції доцільно виділяти правові засоби первинного і вторинного права.

До первинних правових засобів належать:

- установчі документи ЄС — головні в ієрархії джерел права ЄС. Фундаментальне значення серед усіх установчих документів займають установчі договори про заснування Європейських співтовариств і Євросоюзу. Їх юридична природа полягає у специфіці поєднання рис нормативно-правового договору з нормативно-правовим актом найвищої юридичної сили. Ознаками установчих договорів є: 1) основоположний, базовий, установчий характер; 2) широкий обсяг предмета правового регулювання; 3) верховенство, найвища юридична сила; 4) пряма дія норм; 5) юридична база вторинного законодавства, а також інших джерел права Євросоюзу; 6) особливий порядок прийняття і внесення змін та ін.

До числа установчих договорів відносяться: Паризький договір 1951 р. про створення Європейського об'єднання вугілля та сталі, два Римські договори 1957 року про заснування Європейського Економічного Співтовариства (згодом Європейського Співтовариства) та Євратому, а також Маастрихтський договір про заснування Європейського Союзу 1992 року. Крім того, до числа установчих документів належать акти, що доповнюють і змінюють дані договори і яким держави-члени Європейського Союзу надають характер установчих актів (Єдиний європейський акт 1986 р., Маастрихтський договір про створення Європейського Союзу 1992 р. і Амстердамський договір 1997 р., який набрав чинності з травня 1999 р.).

- протоколи до установчих договорів — складова частина установчих документів ЄС і мають аналогічну правову природу. За своєю юридичною природою протоколи є особливий (додатковий) елемент в структурі установчих договорів ЄС, тільки розташований окремо від основних частин Договорів. Тобто юридична сила і природа протоколів, така ж, як і в установчих документів ЄС. Це ж відноситься і до двох додатків до установчих договорів. Серед протоколів особливий характер мають ті, що передбачають виключення і вилучення для деяких країн ЄС.

Згадані протоколи фактично замінюють застереження держав, що дозволяються Віденською конвенцією 1969 р. для міждержавних угод, але не допускаються до установчих документів ЄС. Такі протоколи стали наслідком напружених переговорів і спрямовані на те, щоб дійти згоди між країнами Союзу, позиції яких іноді не співпадають. Керівництво таких держав (Великобританія, Ірландія, Данія, Польща, Чехія) демонструють своїм народам принципове відстоювання національних інтересів, а Союз – згоду до поступок, що в підсумку і дозволило Лісабонського договору 2007 р. уникнути долі Конституції 2004 р. [46].

До числа установчих договорів відносяться: Паризький договір 1951 р. про створення Європейського об'єднання вугілля та сталі, два Римські договори 1957 року про заснування Європейського Економічного Співтовариства (згодом Європейського Співтовариства) та Євратому, а також Маастрихтський договір про заснування Європейського Союзу 1992 року. Крім того, до числа установчих документів належать акти, що доповнюють і змінюють дані договори і яким держави-члени Європейського Союзу надають характер установчих актів (Єдиний європейський акт 1986 р., Маастрихтський договір про створення Європейського Союзу 1992 р. і Амстердамський договір 1997 р., який набрав чинності з травня 1999 р.).

- акти, що доповнюють і змінюють дані договори і яким держави-члени Європейського Союзу надають характер установчих актів (Єдиний європейський акт 1986 р., Маастрихтський договір про створення Європейського Союзу 1992 р. і Амстердамський договір 1997 р., який набрав чинності з травня 1999 р.).

До вторинних правових засобів відносяться:

- нормативно-правові акти, які приймаються у відповідності і на основі установчих договорів (регламенти, директиви, рішення, рекомендації і висновки).

Регламенти — це загальні нормативно-правові акти прямої дії. Їх важливе значення полягає у тому, що вони підлягають обов'язковому застосуванню та виконанню всіма країнами-учасницями ЄС, незалежно чи ці країни голосували

за їх прийняття. Як вбачається з огляду гармонізації законодавства України до законодавства ЄС в різних сферах, в Україні діють такі регламенти: Регламент (ЄС) № 381/2001 Європейського Парламенту і Ради від 26 лютого 2001 року щодо створення механізму швидкого реагування (Інструменту стабільності); Регламент (ЄС) № 1638/2006 Європейського Парламенту і Ради від 24 жовтня 2006 року що встановлює загальні положення щодо Інструменту європейського сусідства і партнерства; Регламент Ради (Євроатом) № 300/2007 від 19 лютого 2007 року щодо запровадження Інструменту співробітництва з ядерної безпеки; Регламент Комісії (ЄС) № 897/2014 від 18 серпня 2014 року, в якому викладено правила реалізації програм прикордонного співробітництва, що фінансуються згідно з Регламентом (ЄС) № 232/2014 Європейського Парламенту і Ради від 11 березня 2014 року про загальні положення Європейського інструменту сусідства;

Регламент Європейського парламенту та Ради (ЄС) № 182/2011 від 16 лютого 2011 року, який встановлює правила і загальні принципи, що стосуються механізмів контролю з боку держав-членів щодо використання Комісією виконавчих повноважень; Регламент 842/2006/ЕС про деякі фторовані парникові гази; Регламент (ЄС) № 1830/2003 щодо відстеження і маркування генетично модифікованих організмів і відстеження продуктів харчування та кормів, вироблених з генетично модифікованих організмів, що вносить зміни до Директиви 2001/18/ЄС та ін.

Директиви — нормативно-правові акти, які визначають мету і завдання, що мають бути досягнуті, однак, на відміну від регламентів, країни-учасниці ЄС вправі самостійно визначати способи і механізми досягнення цих цілей. Серед директив в Україні мають місце такі: Директива Європейського парламенту та Ради 2014/24/ЄС від 26 лютого 2014 року про державні закупівлі і скасування Директиви 2004/18/ЄС; Директива Ради 2006/112/ЄС від 28 листопада 2006 року про спільну систему податку на додану вартість; Директива 2008/1/ЄС Про комплексне запобігання і контроль забруднення; Директива 2001/80/ЄС про обмеження викидів деяких забруднюючих речовин в атмосферу з великих спалювальних установок; Директиви Ради ЄС від

11.03.2015 № 2002/14/ЄС про встановлення загальної структури інформування та консультації працівників Європейського співтовариства – Спільної декларації Європейського Парламенту, Ради та Комісії про представництво працівників (в частині, що відноситься до повноважень Держпраці); Директиви 2006/32/ЄС щодо ефективності кінцевого використання енергії та енергетичних послуг та ін.

Рішення – це нормативно-правові акти індивідуального характеру. Відрізняються від двох попередніх правових актів вузькою сферою застосування, оскільки обов'язкові тільки для тих суб'єктів, кому вони адресовані. Крім того, суб'єктний склад в даному випадку широкий: адресатом може виступати не лише конкретна держава, а й будь-які юридичні особи (Рішення № 743/2013/EU про створення Спеціальної програми з реалізації “Горизонт 2020”; Рішення № 1/2014 Ради асоціації між Україною та ЄС від 15 грудня 2014 р. про прийняття регламентів Ради асоціації, Комітету асоціації і його підкомітетів; Рішення Ради Європейського Союзу № 2014/119/CFSP від 05.03.2014 (зі змінами та доповненнями від 14.04.2014) про обмежувальні економічні заходи до 22 колишніх вищих посадових осіб України та осіб із їхнього близького оточення терміном на 1 рік, тобто до 6 березня 2015 року).

Рекомендації та висновки – правові акти, які є не обов'язковими для виконання країнами-членами ЄС. Рекомендації спонукають держав-адресатів до дій, вказаних для них у цих актах. Висновки мають іншу правову природу і полягають у тому, щоб викласти свою точку зору на отриманий запит. Як свідчить практика, Суд Європейського Союзу у певних випадках враховує рекомендації та висновки задля ухвалення правильного та обґрунтованого рішення.

Варто звернути увагу, що поділ джерел права ЄС на первинні та вторинні досить часто критикується дослідниками. Слід погодитися із О. Москаленком, що такий спрощений поділ джерел права ЄС неефективний, оскільки він не вміщує всю різноманітність численних та різнопланових джерел права Євросоюзу [47, с. 7]. Це стосується передусім загальних принципів права, загальних принципів права Європейського Союзу, прецедентів Суду ЄС,

міжнародних угод Союзу, які не можуть бути повністю віднесені до однієї із вказаних класифікаційних груп.

Тому, для більш повного окреслення усіх джерел права Європейського Союзу, в тому числі розгляд цих джерел у контексті правових засобів європейської інтеграції України, потрібно детально зупинитися саме на тих правових засобах, які не знайшли свого втілення у первинних і вторинних джерелах права ЄС.

Науковці Капустін А., Лаба О., Муравйов В. за способом застосування виділяють основні і допоміжні джерела права ЄС. До основних згадані дослідники відносять установчі договори ЄС, міжнародні угоди, акти інституцій ЄС, практику Суду Правосуддя. Допоміжними, на їх думку, є правова доктрина і судовий прецедент [48, С. 214].

Важливим джерелом права і водночас одним із правових засобів інтеграції України на шляху до ЄС є *загальні принципи права*. Їх недоречно відносити до первинного права ЄС хоча б тому, що вони виникають незалежно від бажання ЄС, його інституцій чи держав-членів; вони не є результатом дій установчої влади ЄС. Саме тому досить двояким залишається питання ієрархічного підпорядкування між первинними джерелами і загальними принципами права. За своєю природою загальні принципи права є головнішими і первиннішими, ніж первинне право ЄС, хоча, саме первинне право ЄС встановлює першопорядок ЄС, а тому логічним можна вважати його найвищу юридичну силу у праві ЄС. Слід підмітити, що первинне право і загальні принципи права часто переплітаються. Первинне право, включене у правопорядок ЄС, змінює свою правову природу і стає тотожним із загальними принципами права.

Загальні принципи права є синтезом найсуттєвіших цінностей, притаманних правовій системі ЄС, оскільки саме у них закладені основні демократичні риси і традиції як для ЄС, так і для його країн-учасниць.

Не слід ототожнювати загальні принципи права (неписані) з іншими принципами права, які визначені в установчих договорах (принципи вільного

руху товарів і людей, заборони дискримінації на підставі ст. 119 Договору про ЄС або національності на підставі ст. 6 Договору про ЄС та ін. [49, с. 83].

Багатоманітність поглядів щодо класифікації загальних принципів права вражає. Однак, синтезуючи усі погляди, доцільно виділити такі загальні принципи права ЄС:

- a) принцип правової визначеності;
- b) принцип прямої дії права Європейського Союзу;
- c) принцип пропорційності і субсидіарності;
- d) принцип дотримання основних прав людини і громадянина;
- e) право на справедливий судовий захист [50, С. 518].

Отже, доцільно зупинитись на короткій характеристиці загальних принципів права ЄС і їх прояві в українській правовій системі згідно з вищенаведеною класифікацією.

a) *Принцип правової визначеності.* Являється важливою складовою у принципі верховенства права, є основоположним принципом права. Це сукупність вимог, необхідних для стабільного функціонування правової системи всередині держави шляхом вдосконалення процесів правотворчості і провазостування. Цей принцип набуває дедалі більшого поширення і застосування у праві України.

Європейська Комісія за демократію через право (Венеціанська Комісія) у Доповіді щодо верховенства права зазначила, що однією з складових верховенства права є правова визначеність; вона вимагає, щоб правові норми були чіткими й точними, спрямованими на те, щоб забезпечити постійну прогнозованість ситуацій правовідносин, що виникають (пункти 41, 46 Доповіді) [51].

Принцип правової визначеності — це змістовна чіткість законодавства, легітимні очікування суб'єктів права, які повинні бути узгоджені із їх первинними діями і наслідками таких дій.

Європейська інтеграція України полягає у впровадженні і чіткому дотриманні у вітчизняній системі права принципу правової визначеності. Наприклад, Європейський суд з прав людини (далі — ЄСПЛ) звертав увагу на

недосконалість змісту нашого законодавства, а відтак — усуненні помилок, неточностей в українському законодавстві (принцип правової визначеності).

У справі «Слоєв проти України» від 06 листопада 2008 року зазначається “Суд вважає, що відсутність чітко сформульованих положень, які б визначали, чи можливо належним чином продовжити (якщо так, то за яких умов) застосування на стадії судового слідства запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, обраного на визначений період на стадії досудового слідства, не відповідає критерію «передбачуваності закону» для цілей п. 1 ст. 5 Конвенції Суд також нагадує, що практика, яка виникла у зв’язку із законодавчою прогалиною і яка зумовлює тримання особи під вартою протягом необмеженого і непередбачуваного строку за обставин, коли таке тримання не передбачається ні конкретним положенням законодавства, ні будь-яким судовим рішенням, сама по собі суперечить принципу юридичної визначеності, який імплікований Конвенцією і який становить один з основних елементів верховенства права» (п. 53) [52].

У справі «Новік проти України» від 18 грудня 2008 року Європейський суд з прав людини зазначив, що «коли йдеться про позбавлення свободи, надзвичайно важливою умовою є забезпечення загального принципу юридичної визначеності. Вимога «якості закону» у розумінні п. 1 ст. 5 Конвенції означає, що коли національний закон передбачає можливість позбавлення свободи, такий закон має бути достатньо доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні для того, щоб виключити будь-який ризик свавілля» (п. 19) [53].

Таким чином, принцип правової визначеності в Україні набуває все більшого поширення, що є наслідком правових євроінтеграційних процесів. У п.3.1. рішення Конституційного Суду України від 29 червня 2010 року N 17-рп/2010 вказується: “Одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлених такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права

повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки.”[54].

б) *Принцип прямої дії права Європейського Союзу.* Цей принцип проявляється у тому, що право ЄС як найважливіший регулятор суспільних відносин визнається державами-учасницями обов’язковим до виконання без його ратифікації чи інших форм визнання з боку цих держав.

С.Ю. Кашкін зазначає, що «принцип прямої дії права ЄС означає здатність норм цієї правової системи наділяти фізичних та юридичних осіб суб’єктивними правами та обов’язками, які підлягають судовому захисту <...>, а громадяни чи юридичні особи можуть посилатись на відповідні нормативні приписи при розгляді справ у національних судах» [55, с. 135].

Наглядним прикладом прямої дії права ЄС в Україні виступає Угода про асоціацію. Оскільки як Європейський Союз, так і Україна включають у свій правопорядок пряму дію міжнародних договорів, то будь-які зацікавлені особи (фізичні, юридичні) мають змогу використовувати норми Угоди про асоціацію для захисту своїх законних прав та інтересів у судовому порядку.

Аналізуючи розділи IV, V та VI Угоди про асоціацію, можна зробити висновок про те, що більшість із цих норм адресована різним суб’єктам: Україні, ЄС, Євроатому та країнам-членам ЄС. Водночас деякі з норми Угоди адресовані фізичним і юридичним особам. Наприклад, згідно з ч.1 ст.98 Угоди, «Юридична особа України або юридична особа Сторони ЄС має право приймати на роботу в одне зі своїх дочірніх підприємств, філій та представництв, засноване на території України або Сторони ЄС, відповідно до чинного законодавства країни постійного місця знаходження юридичної особи, працівників, які є громадянами України та держав-членів Європейського Союзу, за умови, що ці працівники є основним персоналом, як визначено статтею 86 цієї Угоди, та працюють виключно на юридичні особи, дочірні підприємства, філії та представництва» [56,С.111].

с) *принцип пропорційності і субсидіарності.* Обоє принципів мають вагоме значення для усієї правової системи і правового порядку ЄС. Вони

знайшли своє відображенн у Договорі про ЄС в Лісабонській редакції (ст.5) та Протоколі про застосування принципів субсидіарності та пропорційності від 2007 року.

Принцип *пропорційності* встановлює конкретні межі, за які ЄС не в змозі виходити для досягнення цілей, встановлених в установчих договорах. Цей принцип найповніше відображений у практиці Європейського Суду з прав людини, зокрема Суд зазначає: "...кожна «спеціальна процедура», «умова», «обмеження» чи «покарання», які покладені, повинні бути пропорційні легітимній меті, що переслідується» [57,С.71]. Дотримання принципу пропорційності є обов'язковим та вирішальним при визначенні обмежень, визначених ст.ст. 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 41, 42, 43, 44, 47, 54 Конституції України, у відповідності з інтересами національної безпеки та охорони громадського порядку, здоров'я та моральності населення тощо. Принцип пропорційності використовує також Конституційний Суд України у ряді своїх рішень, посилаючись на цей загальноправовий принцип.

Принцип *субсидіарності* є доповненням до принципу пропорційності. Принцип субсидіарності застосовується тоді, коли конкретна ціль, поставлена державами-учасницями, не може бути досягнута без втручання всієї Європейської Спільноти. Спільні дії — одна з головних умов застосування принципу субсидіарності. Його застосування в Україні насамперед полягає у дослідженні питань децентралізації задля подолання існуючих у нашій країні соціально-економічних проблем. Даний принцип є специфічним засобом, який має на меті забезпечення реалізації повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування ближче до кожного громадянина.

d) *принцип дотримання основних прав людини і громадянина*. Цей принцип займає особливе місце у ієрархії усіх принципів права ЄС та України. Найбільш повним і кодифікованим документом про основні права людини і громадянина виступає Хартія ЄС про основні права від 07.12.2000 року. Лісабонський договір визнав Хартію первинним джерелом захисту прав людини у ЄС. У 2007 році була затверджена нова редакція Хартії, а зміни, що внеслись у її текст, головним чином, стосувались практичних питань її

застосування та сфери дії. Хартія є документом, зміст якого проявляється у прагненні тіснішого об'єднання в рамках Євросоюзу, новим етапом у відносинах ЄС-Україна, побудованим на принципах демократичної громадянської і правової держави. Україна, будучи учасником Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, також прагне вдосконалити свою правову систему та наблизити її до сучасної європейської системи права. В установчому договорі ЄС - Договорі про Європейський Союз закріплено: “Зasadничими принципами Союзу є спільні принципи всіх держав-членів — свобода, демократія, шанування прав людини та засадничих свобод, верховенство права. Союз шанує засадничі права, що їх гарантовано Європейською Конвенцією про захист прав людини та засадничих свобод, підписаною 4 листопада 1950 року в Римі, та що впливають із конституційних традицій, спільних у державах-членах, і трактує їх як загальні принципи права Спільноти” [58,С.347]. Так в Конституції України окремий розділ присвячено правам і свободам людини і громадянина. Стаття 21 Конституції України визначає, що всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Згідно статті 22 Основного Закону держави права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. Частина 3 ст. 22 Конституції України підкреслює, що за прийняття нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод [59,С.8].

Україна ратифікувала безліч важливих міжнародних актів, що стосуються сфери захисту прав людини, зокрема, Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права і його Факультативний протокол 1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р., Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р., Конвенцію про права дитини 1989 р., Конвенцію ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання 1984 р. та ін.

Серед європейських організацій, з якими співпрацюють українські правозахисні структури визначне місце займають: Рада Європи, ОБСЄ, «Венеціанська комісія», Європейський парламент та провідні проєвропейські неурядові правозахисні організації (International Society for Human Right (ISHR), The European Roma Rights Centre (ERRC), «Global Witness», тощо). В напрямку захисту прав людини надзвичайно важливим є забезпечення державою верховенства права і справедливого судочинства, реальне дотримання положень Конституції України щодо захисту людини та її основних свобод.

У Плані дій Ради Європи для України на 2011-2014 роки в основу покладено саме забезпечення прав людини шляхом реформування судової системи і боротьби з корупцією. У Плані дій Ради Європи для України на 2015-2017 роки основними пріоритетами визначено права людини та демократичне управління шляхом судової реформи і протидії економічним злочинам.

е) *право на справедливий судовий захист.* «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.» – право, закріплене у ст.6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яку ратифікувала Україна при вступі у Раду Європи – 9 листопада 1995 року. Ключова роль у забезпеченні контролю за реалізацією країнами-учасницями даної Конвенції взятих на себе зобов'язань у сфері захисту прав людини належить Європейському суду з прав людини (ЄСПЛ). Саме ця європейська судова інституція ухвалює рішення, які є обов'язковими для країн-учасниць Конвенції, тобто, Україна з 9 листопада 1995 року визнала юрисдикцію ЄСПЛ обов'язковою. Крім того, при ухваленні рішень та постановленні ухвал, національним судам рекомендовано застосовувати конкретні роз'яснення і витяги з текстів рішень ЄСПЛ. Відтак, аналізуючи практику українських судів різних ланок у Єдиному державному реєстрі судових рішень, можна прослідкувати позитивне ставлення наших суддів до цих рекомендацій і впровадження їх у життя. Наприклад, у постанові судової

палати у господарських справах Верховного Суду України 3-774гс16 від 13 липня 2016 року зазначається: «...Високий Суд вказав, що право на справедливий судовий розгляд, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, повинно тлумачитися у світлі Преамбули Конвенції, відповідна частина якої проголошує верховенство права спільною спадщиною Високих Договірних Сторін. Одним з основоположних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності, яка передбачає дотримання принципу *res judicata*, тобто принципу остаточності рішення, згідно з яким жодна зі сторін не має права домагатися перегляду остаточного і обов'язкового рішення лише з метою повторного слухання справи і постановлення нового рішення. Відхід від цього принципу можливий лише коли він зумовлений особливими і непереборними обставинами (див. рішення у справі «Рябих проти Росії» (*Ryabukh v. Russia*), заява № 52854/99, пп. 51 і 52, ECHR 2003-X) (п. 46 рішення).» [60].

У рішенні Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду від 28 вересня 2016 року у справі №804/1613/16 вказано: «...гарантією реалізації права на судовий захист в аспекті доступу до правосуддя є встановлення законом помірною судового збору для осіб, які звертаються до суду. Це відповідає Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя, від 14 травня 1981 року № R (81) 7: "В тій мірі, в якій судові витрати становлять явну перешкоду доступові до правосуддя, їх треба, якщо це можливо, скоротити або скасувати" (підпункт 12 пункту D).» [61].

Великого розголосу у 2015 році в Україні набула справа «Бочан проти України» через довільне тлумачення рішень ЄСПЛ Верховним судом України. Ця справа є відкритим натяком вітчизняним українським суддям та владі: «Рішення Європейського Суду потрібно виконувати». Ця справа є унікальною в історії здійснення правосуддя в Україні, оскільки поєднує в собі боротьбу за захист своїх прав 97-річної жінки та перше рішення Великої Палати Європейського суду з прав людини проти України з моменту визнання юрисдикції ЄСПЛ. Якщо Верховний суд України не візьме до уваги критики ЄСПЛ у даній справі і надалі «відмовиться здійснювати правосуддя», то

Україна загрожує втратити як авторитет правової держави, так і десятки тисяч євро з бюджету у вигляді справедливої сатисфакції постраждалим від дій (бездіяльності) українських судів, особливо, судів вищої ланки.

Отже, принцип справедливого судового захисту плавно переходить у важливий практичний правовий засіб євроінтеграції України – судовий прецедент.

Судовий прецедент – це рішення суду у конкретній справі, яке має обов'язковий характер при вирішенні іншої справи, що характеризується аналогічними чи близькими за змістом правовідносинами (обставинами справи), спрямоване на забезпечення узгодженості різних правових систем.

Концепція прецеденту, вироблена судовими органами ЄС, забезпечує однакове застосування та тлумачення норм права ЄС/Співтовариства усіма національними судовими інституціями держав-членів ЄС, завдяки чому стає можливим досягнення максимальної ефективності права ЄС/Співтовариств. Цьому сприяє тісна співпраця та постійна взаємодія внутрішньодержавних судів та судів ЄС, основою якої є преюдиційний механізм, передбачений ст. 35 Договору про Європейський Союз та 234 Договору, що засновує Європейське Співтовариство [62, С.123].

Втім, погляди науковців розійшлися у питанні щодо обов'язковості рішень ЄСПЛ в Україні. Шевчук С. вважає, що практика ЄСПЛ є обов'язковою на всій території нашої держави, науковець аргументує таке бачення двома чинниками: 1) п.1 ЗУ «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції»: «Україна повністю визнає на своїй території дію статті 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції» [63]; 2) ст.17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Попович Ю., навпаки наголошує, що рішення ЄСПЛ не завжди носять обов'язковий характер для України. Романо-германська (континентальна)

система права, що діє в Україні, не передбачає обов'язковості судових рішень у застосуванні іншими судами у справах, що виникають з аналогічних чи подібних правовідносин.

Ще один науковець Мірошніченко А. зазначає, що вирішуючи справу та призначаючи «справедливу сатисфакцію», ЄСПЛ може в повній мірі задовольнити вимоги заявника, а тому втручання українського суду часто є зайвим у таких випадках.

При цьому жодна з наведених наукових позицій не є до кінця переконливою для того, щоб стверджувати, що з наукової точки зору практика ЄСПЛ не може вважатись обов'язковим джерелом права для національної правової системи.

Як показує практика ЄСПЛ, рекордною сумою сатисфакції (відшкодування) з часу ратифікації Україною Конвенції, стала сума у розмірі 154 тис.євро жителю Івано-Франківської області у 2012 році Богдану Савицькому, який став інвалідом І групи через агресивні, нелюдські, такі, що принижують честь і гідність людини дії наряду патрульно-постової служби Городенківського райвідділу міліції Івано-Франківської області. Приміром, у справі «Гонгадзе проти України» ЄСПЛ ухвалив рішення про виплату відшкодування у сумі 100 тис.євро.

При розкритті загального принципу права ЄС – права на справедливий судовий розгляд, наводились конкретні випадки (рішення) застосування судового прецеденту в Україні. Якщо повернутись до історичної хронології у розвитку судового прецеденту в українському правовому просторі, то колегія у цивільних справах Миколаївського апеляційного суду вперше керувалася положеннями ст.10 Конвенції та рішенням ЄСПЛ у справі «Лінгенс проти Австрії». Конституційний Суд України вперше звертається до практики ЄСПЛ, зокрема, у рішенні від 10.10.2001 р. про заощадження громадян, де посилається на рішення ЄСПЛ «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» від 21.02.1986 року.

Правова доктрина теж займає чільне місце серед правових засобів євроінтеграції України хоча б тому, що вона впливає не тільки на суб'єктів, які

застосовують та тлумачать чинне право, а й на українського законодавця. Прагнучи йти в ногу з часом, впроваджуючи у вітчизняний правовий простір проєвропейські принципи, український правотворець часто звертається до європейської правової доктрини при підготовці та обговоренні проєктів законів.

Ю.М. Оборотов зазначає, що правова доктрина — це концептуально закріплені ідеї, правові принципи і нормативи, які відображені у працях учених-юристів, яким надане загальнозначиме і загальнообов'язкове значення, з яких виводяться правила поведінки представницько-загальнозобов'язуючого характеру [64, С.52].

Досить часто законодавець не самостійно створює нові правові норми, а лише висловлює тенденції, які уже склалися в правових доктринах. Тому, повністю заперечувати значення доктрини у правових державах, є абсурдним.

Наукові праці провідних європейських юристів сприяють збагаченню вітчизняної правової культури, удосконаленню правотворчих і правозастосовних процесів. Правова доктрина саме той чинник, який позитивно впливає на юридичну діяльність України загалом. Враховуючи кращий досвід країн Заходу, український правотворчий процес зводиться в основному до розробки ефективної правової політики, проведення масштабних правових реформ, вдосконалення складного механізму управління суспільними справами.

Актуальність правової герменевтики у євроінтеграційних процесах України є досить великою. Вагомі теоретичні надбання правової герменевтики Європи щодо питань державно-правової дійсності є необхідною умовою по гармонізації національного законодавства із правом ЄС. Українсько-європейський глосарій із юридичної термінології може стати ще одним способом швидшого наближення законодавства України до стандартів права ЄС.

2.3. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу

Орієнтація України на право Європейського Союзу є істотним чинником розвитку її законодавства. Проте, необхідно відмітити те, що при здійсненні адаптації законодавства України до законодавства ЄС, постають певні проблеми, які уповільнюють процес євроінтеграції України загалом.

“Адаптація законодавства України до законодавства ЄС є однією з основних складових процесу інтеграції України до ЄС, що є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики. Це процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність *acquis communautaire*” [65].

Поняття «*acquis communautaire*» з французької означає «надбання», «спільний доробок». В широкому розумінні його можна трактувати як надбання Європейського Співтовариства щодо єдиних правових норм і стандартів, які регулюють безліч процесів у правопорядку ЄС.

Як показує досвід функціонування ЄС, обсяг «*acquis communautaire*» збільшується з кожним днем у зв'язку з еволюцією компетенції ЄС. Саме через це, нові країни-кандидати вступу до ЄС з кожним роком стикаються з важкими умовами членства в Євроспільноті (в політичному, економічному і правовому сенсі), а це беззаперечно, ускладнює процес адаптації законодавств.

Згідно з п.1 ст.51 Угоди про партнерство та співробітництво, “... важливою умовою для зміцнення економічних зв'язків між Україною та Співтовариством є зближення існуючого і майбутнього законодавства України із законодавством Співтовариства. Україна вживає заходів для забезпечення того, щоб її законодавство поступово було приведенне у відповідність до законодавства Співтовариства”

У процесі гармонізації українського законодавства з правом ЄС можна виділити 2 етапи його розвитку: до і після набуття чинності Угодою про партнерство і співробітництво (УПС). До набуття чинності УПС мала місце добровільна гармонізація, що характеризувалась відсутністю у сторін

конкретних зобов'язань в цій сфері. Торкнувся даний вид гармонізації насамперед соціальних, трудових відносин, а також регулювання конкуренції.

Другий етап гармонізації — після набуття чинності УПС, набув ознак чіткості, обов'язковості та виявлявся у найрізноманітніших формах. Саме у цей період Україна приєдналася до безлічі міжнародних угод і навіть почала ухвалювати свої внутрішні правила, адаптуючи їх до норм права ЄС. Україна стала членом багатьох міжнародних організацій, найпоказовішим з яких є Рада Європи. Україною ратифіковано близько 50 конвенцій Ради Європи.

Можна виокремити кілька способів гармонізації законодавства. По перше, це – приєднання України до правових актів, які закріплюють міжнародні стандарти у тій чи іншій галузі. Другий спосіб передбачає узгодження положень національної нормативної бази з приписами постанов інститутів ЄС, взаємне визнання національних стандартів Україною та ЄС [66, С.17].

У статтях 50, 51, 60, 61, 63, 68, 71, 75, 76, 77 УПС сферами гармонізації українського законодавства до законодавства ЄС визначалися: захист прав на інтелектуальну власність, митна справа, право компаній, банківська справа, бухгалтерський облік компаній, податки, охорона праці, фінансові послуги, правила конкуренції, державні закупівлі, охорона здоров'я та життя людей, тварин і рослин, навколишнє середовище, захист прав споживачів, технічні правила і стандарти, ядерна енергія, транспорт, промисловість, сільське господарство, енергетика, відмивання грошей, соціальна сфера, діяльність малих та середніх підприємств, статистика тощо [67, С.38].

Строків приведення українського законодавства до норм ЄС в УПС не було. Єдиний строк вбачався у сфері захисту прав інтелектуальної власності, де Україна зобов'язувалась привести свої норми до європейських впродовж п'ятих років.

З метою систематизації ряду інтеграційних заходів України в європейський правовий простір на підставі УПС, Президент України видав ряд Указів: «Про забезпечення виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Співтовариством

(Європейським Союзом) від 24 лютого 1998 року № 148/98; «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» від 11 червня 1998 року № 615/98; «Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади» від 9 лютого 1999 року № 145/99. Кабінет Міністрів прийняв постанови: «Про запровадження механізму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 12 червня 1998 року № 852; «Про затвердження Положення про Міжвідомчу координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 12 листопада 1998 року № 1773 та «Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 16 серпня 1999 № 1496 [68,С.17].

Реальну ж роботу по адаптації українського законодавства до європейських норм і принципів було помічено у таких діях нашого керівництва: скасуванні експортних мит, обмеженні підвищення експортних тарифів, скасуванні спеціального експорту, приведення у відповідність ставок акцизних зборів на товари вітчизняного виробництва та ті товари, що імпортуються.

Проте, якщо комплексно проаналізувати виконання Україною зобов'язань щодо адаптації її законодавства до законодавства ЄС, то дедалі більше виникає неузгодженостей та прогалин, які віддаляють Україну від такого омріяного членства в ЄС. Досить сумною є ситуація у сферах підприємницької діяльності та інвестицій, оскільки саме в Європі вони процвітають, а Україна не прийняла практично жодного нормативно-правового акту до вимог, які ставилися ЄС перед нею.

Процес адаптації законодавства України до норм права ЄС є досить складним. Як помічає з цього приводу Ю.С. Шемшученко, «адаптація систем національного і європейського права не може здійснюватись механічно. По-перше, продовжує діяти принцип державного суверенітету кожної країни. По-друге, ці країни мають багато особливостей, які вони оберігають і не хотіли б втратити в ході інтеграційних процесів. По-третє, ще не вироблено універсальних

організаційних механізмів адаптації відповідних правових систем. По-четверте, мають місце суттєві недоліки в теоретичному вирішенні відповідних проблем, що стримує і їх практичне вирішення» [69,С.35].

Процес адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу гальмується багатьма чинниками: різницею історичного розвитку правових систем, звуженням політичного простору, централізацією влади, цензурою у пресі, неефективною кадровою політикою, корупцією, бюрократією, складною економічною ситуацією та врешті — війною на Сході країни.

Законодавча база України є нестабільною, недосконалою, доволі частіше не відповідає реальній ситуації в країні і потребам громадян. Європейський Союз великого значення надає саме якості та ясності нормативно-правових актів. Саме тому Радою ЄС було ухвалено рішення, за яким визначаються риси, необхідні для якості правових актів: чіткість, визначеність, однозначність. Порушення Україною системи техніко-технологічних вимог нормопроекування призводить до низької ефективності українського законодавства та сповільнення євроінтеграційних процесів [70,С.25].

Безсумнівним є також те, що адаптація законодавства України до законодавства ЄС – процес доволі складний та вимагає злагодженої роботи усіх трьох гілок влади в Україні. Тому, процес адаптації законодавств охоплює величезне коло питань, пов'язаних з правовою основою діяльності державної влади в Україні, а також із законодавчо закріпленими правами, свободами людини і громадянина.

В.І.Муравйов зазначає, що неточності містяться і в самих актах ЄС, оскільки їх офіційне тлумачення може здійснювати лише Суд ЄС. Через часте тлумачення цих актів, їх зміст змінюється, що унеможлиблює Україну слідкувати за цими змінами вчасно й так само блискавично вносити зміни до свого законодавства. Структури ЄС теж не інформують Україну про зміни у своєму законодавстві, що теж часто призводить до невідповідності українських норм нормам права ЄС.

Крім того, адаптуючи законодавство України, необхідно забезпечити не лише його відповідність *acquis communautaire*, але й механізм його виконання, оскільки часто навіть найдосконаліший нормативний акт на практиці досить важко реалізувати. Тому доцільно виділяти два аспекти адаптації законодавства: формальний, що передбачає приведення національного законодавства у відповідність до *acquis communautaire*, та практичний, що полягає у створенні умов, необхідних для застосування адаптованого законодавства. [71,С.43].

Окрім того, під час адаптації законодавства України до норм права ЄС потрібно враховувати те, що правові акти ЄС діють у відповідному правовому полі ЄС. Процес адаптації законодавств означає перенесення однієї частини актів ЄС до правової системи України, яка має своє власне унікальне правове середовище. А тому вітчизняний законотворець не завжди може врахувати усі тонкощі відповідного «*acquis communautaire*», тим паче, чітке розуміння юридичних термінів і їх змістовно логічний переклад. Наслідком цього складного процесу адаптації законодавств може виступити перекручування змісту національних норм, які адаптуються чи уже адаптувались до права ЄС.

Ще однією проблемою у даному підрозділі виступає ступінь ідентичності законодавства України, яка претендує на членство в ЄС, із законодавством самого ЄС, і яка є достатньою для приєднання до Євроспільноти. Межа даного питання дуже тонка, оскільки незрозуміло чи потребує адаптація вітчизняного законодавства країни-кандидата вступу до ЄС конкретного ступеня ідентичності із правом ЄС. В юридичній літературі досить часто підкреслюється те, що обов'язковою умовою вступу є повна відповідність вітчизняного законодавства із правом ЄС. Звичайно, досягнути такої повної ідентичності неможливо, що пояснюється рядом різних факторів, зокрема, унікальністю правового середовища конкретних держав.

Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» визначає норму про необхідність проведення експертизи кожного законопроекту, який внесено до Верховної Ради на відповідність «*acquis communautaire*». Експертизу проектів

законів України та інших нормативно-правових актів, які за предметом правового регулювання належать до сфер, правовідносини в яких регулюються правом Європейського Союзу, здійснює уповноважений центральний орган виконавчої влади, а експертизу проектів нормативно-правових актів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади - відповідні підрозділи органів, які видають акт [72,С.641].

Крім того, експерти висувають тезу, що не всі вимоги по гармонізації українського законодавства із правом ЄС будуть вигідними для нашої країни через поєднання багатьох чинників: складності або надмірних витрат задля досягнення бажаного рівня адаптації законодавств, суперечливості деяким принципам правової системи України, збитків для українського економічного простору.

Вражаючим є обсяг робіт, необхідних для проведення ефективної гармонізації законодавств. За даними експертних досліджень з даного питання, для входження України у правовий простір ЄС, нашій країні потрібно прийняти чи внести зміни майже до 3 тис. нормативно-правових актів різної юридичної сили. Не слід забувати про ряд організаційних, інформаційних, фінансових, наукових, методологічних, питань з координації діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування.

Події, які відбуваються в Україні з кінця 2013 року: народні протести, які переросли в Революцію Гідності; військова агресія Росії, яка переросла у війну на Сході; намагання постійних реформ у старій міліції, прокуратурі, судах і навіть початковій освіті, призупинили процес адаптації законодавства України до норм ЄС.

Подальша трансформація українського законодавства до правових знань і досвіду Європейського союзу повинна відбуватися на основі збалансованої державної політики держави. Головною проблемою у розвитку адаптаційних процесів між Україною та ЄС є відсутність реального організаційно-правового механізму адаптації українського законодавства до законодавства ЄС, тим більше, при сучасних складних економічних реаліях у Європі в тому числі.

Висновок до другого розділу

В цілому, слід зазначити, що європейська інтеграція України є ефективним засобом удосконалення нормативно-правового забезпечення захисту прав людини в Україні, що сприятиме становленню й укріпленню громадянського суспільства в нашій державі і прискорить формування в країні системи правового забезпечення захисту прав людини. Однак, для реалізації Україною напрямку розвитку, пов'язаного з європейською інтеграцією, необхідним залишається вирішення ряду політичних, економічних, соціальних і правових проблем, що безпосередньо передбачає ефективне функціонування політичної і правової системи нашої держави. Зважаючи на це, на перший план виходить необхідність створення сприятливих правових умов вступу України до Європейського Союзу, де адаптація законодавства України, в тому числі і в пріоритетних сферах, є лише першим етапом процесу зближення української правової системи до норм ЄС.

Сучасний стан розвитку демократичного суспільства потребує інтегрованого та диференційованого підходу. Приведення у відповідність національного законодавства з міжнародними стандартами необхідно впроваджувати через їх узгодження, зокрема шляхом гармонізації, як найбільш ефективної форми узгодженого правового розвитку.

Попереду безліч питань які треба вирішити і всі вони потребують злагодженої та активної роботи з боку усіх гілок влади України. З моменту «взяття курсу на ЄС», Україною зроблено багато кроків на шляху до адаптації законодавства до Європейських норм. Так, було прийняті Закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо посилення відповідальності за порушення прав на об'єкти права інтелектуальної власності», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової охорони

інтелектуальної власності стосовно виконання вимог, пов'язаних із вступом України до СОТ», внесено зміни до Кримінального кодексу України, Адміністративного кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, прийнято Митний кодекс України. Робота по адаптації українського законодавства буде продовжуватися і далі, адже курс на вступ до ЄС не зупиняється ні на хвилину.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНИЙ ЕТАП ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ЇЇ ПЕРСПЕКТИВИ

3.1. Проблеми входження України до Європейського Союзу

«Європа стане найконкурентоспроможнішим куточком світу до 2010 року», - така мета була поставлена членами ЄС в Лісабоні 2000 року. Однак, на сьогоднішній день стає дедалі очевиднішим, що цей план не досягнув бажаних результатів. Низьке економічне зростання, технологічне відставання від США, конкуренція з боку зростаючих економік світу, зокрема, Китаю, значний рівень безробіття - це лише невеликий перелік проблем, з якими зіткнулися Європейські держави, і рішення яких сьогодні є їх першочерговим завданням [73]. Крім того, ще однією проблемою, з якою впритул зіштовхнулась Європа - це старіння населення внаслідок значного збільшення тривалості життя. Наприклад, Америка вирішує цю проблему шляхом еміграції та меншою соціальною захищеністю громадян, тоді як Європа, де рівень соціального захисту досить високий, перебуває в пошуках розумного компромісу.

Проблеми ефективної інтеграції стали об'єктом наукових досліджень багатьох вчених з різних галузей суспільного розвитку.

Сучасна європейська інтеграція - це магістральний напрямок розвитку континенту, який визначить як ситуацію в самій Європі, так і її місце в світі. Що ж стосується України, то двосторонні відносини Україна - Європейський Союз були засновані після здобуття Україною незалежності. Тоді вперше прозвучав заклик ЄС до нашої країни підтримувати з державами Євросоюзу відкритий і конструктивний діалог.

У випадку вступу України до ЄС, вона повинна проаналізувати всі позитивні і негативні перспективи для себе. Серед економічних перспектив слід виділити такі: макроекономічна стабільність, додаткові інвестиції в нашу економіку, надання субсидій сільському господарству, отримання позитивного сальдо торгового балансу, загальні митні тарифи, кількісні обмеження імпорту, антидемпінгове політика, протекціонізм і контроль експорту, відкриття кордонів для вільного пересування населення [74].

Серед недоліків вбачаються: часткова втрата суверенітету; невизначеність стратегії розвитку ЄС; погіршення взаємин із країнами СНД; втрата конкурентоспроможності певних галузей; складність переходу на європейський рівень цін; квотування певних видів товарів; ускладнення візового режиму зі східними сусідами; використання українців як дешевої робочої сили; незаконна міграція та вплив кадрів тощо.

Світовий досвід доводить, що економічна інтеграція між країнами, як правило, ґрунтується на торгівлі між ними. Торгівля України з ЄС показує досить слабкий інтеграційний потенціал. За останні 16 років торгівля між Україною та ЄС розвивалась у найрізноманітніших напрямках і не показала стійкої тенденції до кращих зрушень у даному напрямку. На початку 90-их Україна вела торгівлю в основному з країнами СНД. Проте, протягом 16 років, частка країн Митного союзу в області зовнішньої торгівлі України товарами скоротилося з 49,3% до 36,7%. Таке скорочення було лише частково компенсовано зростанням України в торгівлі товарами з ЄС, і в своїй більшості надалі компенсується зростанням торгівлі товарами з іншими країнами світу. Таким чином, Україна досі не має чіткого інтеграційного напрямку у сфері зовнішньої торгівлі. Україна істотно відійшла від відносин з країнами СНД, але мало наблизилися до ЄС і, головним чином, диверсифікує свою зовнішню торгівлю з іншими країнами світу [75, С. 87].

Існує багато чинників, які перешкоджають інтеграції України до Європейського Союзу. Можна виділити дві основні групи чинників, що стають на заваді швидкої інтеграції України в ЄС: зовнішні і внутрішні.

Основним зовнішнім чинником є те, що Європейський Союз остаточно не визначився ні щодо географічних кордонів майбутнього ЄС, ні щодо часових обмежень вступу нових країн до нього. Про значне відставання процесу розширення ЄС від задекларованих цілей відкрито починають говорити самі політики ЄС.

Внутрішня політика України – найважливіший фактор, який слід розглядати в аспекті перепон на шляху вступу України до ЄС, адже саме на її основі формуються зовнішньоекономічні напрями розвитку держави. В цьому контексті треба розглянути рівень соціального та економічного розвитку країни, і особливо звернути увагу на формування середнього класу, адже саме на ньому будується стабільність держави. У більшості країн із розвиненою економікою чисельність середнього класу становить близько 60 % населення, у той час, коли в Україні цей показник складає близько 12 %. Як основний платник податків середній клас формує державний та місцеві бюджети, визначає споживчу поведінку населення і параметри внутрішнього ринку, через накопичення та участь у різноманітних системах страхування забезпечує інвестиційний потенціал, завдяки домінуванню в громадських і політичних організаціях визначає поведінку електорату та моральні стандарти суспільства, через участь у виборному процесі виконує функції носія демократії та політичних свобод. На середній клас припадає основна частка доходів країни. У цьому зв'язку в нашої держави виникає явна проблема, адже країна включає прошарок олігархів, які розподіляють між собою сфери впливу у країні, і так звану «бідну частину», яка живе на мінімальну заробітну плату, котру встановлює перший прошарок. Адже законодавство, податковий кодекс, фіскальна політика та інші несприятливі умови «задушують» середніх та малих підприємців, на відміну від того, як це відбувається в Європейських країнах, до яких ми бажаємо приєднатись. Реорганізація владних структур спрямована на зміцнення їх позицій у внутрішньо-політичному протистоянні, а не на підвищення ефективності дій у сфері євроінтеграції. Більше того, сьогодні влада та крупні підприємці – це найчастіше одні й ті самі особи. Як результат, прийняття законів відбувається під певні політичні сили [76, С. 87].

Безпека підприємництва – ще одна гостра проблема, яка гальмує процес вступу України до ЄС в економічній сфері. Випадки рейдерства в Україні набувають все більшого розголосу, Україна оцінюється Євросоюзом криміналістичною у сфері економіки. Загалом у рейтингу економічних свобод 2012 р., який складають Heritage Foundation і The Wall Street Journal, Україна посідає 163-тє місце серед 179 країн світу в категорії «пригнічені країни».

Недостатнє розуміння населенням усієї сукупності переваг європейської інтеграції України – ще один внутрішній проблематичний чинник до вступу України в ЄС. Коли українське суспільство та державні владні структури зрозуміють, що європейська інтеграція – це, насамперед, внутрішня, а не лише зовнішня політика, тільки тоді Україна матиме більший шанс для швидшого входження до ЄС. Так звані реформи, які повинні б наблизити Україну до ЄС, мають непереконливий вигляд і для самих українців, і для європейців. Досить часто реалізація реформ у нас зводиться лише до розробки законопроектів, без належної уваги до їх якості та своєчасного ухвалення, годі вже казати про ретельну імплементацію. По суті, йдеться про очевидне пробуксовування державних структур: через неефективність бюрократичного апарату покладати на нього відповідальність за європейську інтеграцію надзвичайно небезпечно й недоцільно. Вкрай громіздкий і наскрізь корумпований штат державних чиновників, який перейняв усі найгірші риси радянської системи управління, надто негативно впливає на і без того низький рейтинг України [77].

Ставлення громадян до питання «Чи потрібен Україні вступ у ЄС» також досить важливе. Думка пересічних українців – це справжнє європейське майбутнє нашої держави. Ні для кого не секрет, що вступ до ЄС передбачає безліч зручностей для мешканців України, одним із яких є вільний перетин кордонів, але в той же час багато наших громадян вважають таку перевагу небезпекою для власної національної самобутності.

Цікавим є те, що за результатами загальнонаціонального соціологічного опитування, проведеного Центром імені Олександра Разумкова в листопаді 2002 р. 65,1 % громадян підтримали ідею вступу України до ЄС. Але далі з кожним роком цей показник зменшувався і у вересні 2005 р. досяг 40,1 %

громадян, які підтримували євроінтеграцію України. За цей же період відсоток негативно настроєних людей невпинно зростає. Із 2006 р. позитивний показник знову іде вгору, але навіть у квітні 2012 р. не досяг рівня 2002 р. і склав лише 47,4 %, що на 17,7 % нижче, ніж у 2002 р. Стосовно громадян, які ще не прийняли остаточне рішення, то їх частка коливається в межах 16 – 26% протягом усього розглянутого періоду.

Таким чином, уже в 2012 р. частка українців, які підтримують ідею вступу до ЄС, не досягає навіть 50 %. Це частково пов'язано з ментальними особливостями українців. Серед основних складників, що характеризують український світогляд, виділяється також консерватизм, недовіра народу, небажання рухатися у ногу з викликами часу.

Серед основних перешкод та негативних сторін вступу України до ЄС можна назвати погіршення взаємин із країнами СНД. Відомо, що Україна як колишня республіка СРСР протягом сімдесяти років була інтегрована у спільну радянську економічну систему та тісно пов'язана з іншими республіками з якими діють десятиріччями налагоджені процедури взаємної торгівлі. Важливим економічним партнером України, особливо в енергетичній сфері, є Росія, яка в силу історичних, ідеологічних, геополітичних причин вважає Україну своєю ексклюзивною сферою впливу, у зв'язку з чим болісно реагує на будь-які дії українського уряду, скеровані у протилежному від Росії напрямі [78].

Вступ України до ЄС з економічної точки зору теж має свій негативний бік. По-перше, це пояснюється втратою конкурентоспроможності певних галузей виробництва. Негативним чинником, дія якого активізується у разі вступу до ЄС, зокрема з набуттям членства в СОТ, є те, що окремі вітчизняні виробники можуть виявитися не готовими до жорсткої міжнародної конкуренції. За європейськими оцінками Україна має невисокий потенціал конкурентоспроможності.

Крім того, у випадку вступу до ЄС, Україна змушена піти на певні поступки в сфері економіки, зокрема, зниження діючих ставок ввізного мита на окремі товари: продукцію сільського господарства і харчової промисловості,

металургії і хімії, товарів машинобудівної промисловості та ін. Це може викликати відповідний тиск на вітчизняних товаровиробників. Як показує практика, в українському експорті переважають низькотехнологічні товари (сировинні). Лідерами експортноорієнтованої моделі розвитку у 2011 р. стали підгалузі вітчизняної обробної промисловості, а саме: металургія (32,3 %), машинобудування (9,9 %), хімічна та нафтохімічна промисловість (7,9 %), а також мінеральні продукти (15 %). У цілому по обробній промисловості, за даними Державної служби статистики України, значення цього показника перевищило 50 %. Ефективна інтеграція України до Європейської Спільноти, головним чином, залежить від поєднання українського розвитку з європейським. Україна без сумніву потрібна Європі як донор - живлення європейського добробуту та статку.

Високий рівень корупції в Україні також виступає одним з основних чинників, які гальмують вступ України до ЄС. Показовою є промова під час церемонії інавгурації Президента України П.О.Порошенка, де він також назвав першим і головним завданням України на сьогодні знищення корупції, яка поглинула всю країну. Знову ж: не розв'язання складних соціально-економічних проблем, не боротьба із сепаратизмом, не повернення анексованої території, а саме протидія корупції. Викладене свідчить, що обмеження масштабів поширення корупції залишається однією з найбільш складних проблем сучасності. Для України корупція є одним із численних негативних явищ, які тривалий час гальмують соціальний та економічний розвиток, і становить загрозу існуванню її демократичних і правових засад. Існуючі недоліки у сфері протидії корупції та рекомендації Ради Європейського Союзу щодо створення окремого незалежного антикорупційного органу сприяли законодавчому оновленню системи спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції, до якої нині відносяться органи прокуратури, органи внутрішніх справ України, Національне антикорупційне бюро України та Національне агентство з питань запобігання корупції.

У списку проблем якнайшвидшого вступу України до ЄС є так звана «жорстка сила» Росії як протизвага європеїзаційному впливові ЄС в Україні.

протягом 2000-х років політика Росії стосовно України набула жорсткого, цілеспрямованого і прагматичного характеру. Керівництво РФ активно використовує політико-дипломатичні важелі, «газову залежність» України з метою впливу на зовнішньополітичний курс України та утримання України у сфері свого впливу. Існування цих проблем підриває потенціал європеїзаційного впливу ЄС в Україні. Енергетичні війни, недемаркований кордон між Україною і Росією і присутність російських військ на українській території створюють проблеми для європейської безпеки і підривають можливості ЄС щодо забезпечення стабільності і реформ у регіоні. Тому Європейський Союз має безпосередній інтерес до мінімізації впливу Росії на українські справи [79, С. 145].

«Німеччина розглядає Україну як частину об'єднаного європейського простору, однак Євросоюз – це не стільки економічне співтовариство, скільки, скоріш, об'єднання демократичних цінностей», - сказав у свій час віце-канцлер, федеральний міністр закордонних справ Німеччини Гідо Вестервелле. Саме тому невідповідність рівня демократії європейським стандартам також має значний негативний вплив на процес інтеграції України до ЄС. Майбутнє демократії в Україні відтепер пов'язується не тільки з демократією в політичній сфері, а й в економічній, соціальній, культурній та інших галузях життєдіяльності суспільства.

Ще однією проблемою є політичні ігри впливових країн-лідерів Євросоюзу. У випадку вступу до ЄС, Україна матиме чи не найбільше своїх євродепутатів (близько 50), таким чином, об'єднавшись, скажімо, з Польщею, Україна матиме більше голосів у Європарламенті, що становить реальну небезпеку і наводить страх на політичних діячів Європи. Франція та Німеччина вже давно чинять перешкоди євроінтеграційним прагненням України. Зокрема, у 2008 році вони рішуче виступили проти надання Україні статусу кандидата в члени НАТО.

3.2. Досвід Європейської інтеграції країн Центральної та Східної Європи

Інтеграційний досвід найрозвинутіших країн Європи неабияк притягує увагу тих країн, які не є членами ЄС, але прагнуть до цього. З розквітом Європейського Союзу, багато держав виявляли його переваги та бажали отримати повноцінне членство у ньому. Тому розширення географічних меж даного Об'єднання – це характерна риса ЄС.

Показовим для України є інтеграційний досвід держав Центрально-Східної Європи із врахуванням європейських тенденцій.

Зважаючи на досвід країн ЦСЄ в процесі їхньої інтеграції до ЄС, варто проаналізувати основні можливості та загрози, що постають перед країнами-кандидатами на інтеграційному шляху, зокрема, перед Україною.

Держави ЦСЄ після закінчення «холодної війни» і перших вільних виборів 1989-1990-х р.р. почали формувати свої зовнішньополітичні пріоритети, проголосивши «повернення до Європи» основним напрямом зовнішньої політики [80, С.23].

Впродовж п'ятдесяти років країни, які першими вступили у ЄЕС, уже показали високий рівень добробуту, достатку і стабільності. Як показує досвід, організація вийшла далеко за межі тільки торгового блоку, що координував торгівлю політику держав-учасниць і встановлював для них спільні тарифи.

Як наголошував професор Гарвардського університету Самюель П. Хантінгтон, об'єднання ЄС має стати «найважливішим кроком» у протидії американській гегемонії і має на меті зробити XXI століття «багатополярним» [81, С.28].

Етимологія терміна «Центрально-Східна Європа» починається з 1935 року, коли під керівництвом угорських істориків було запущено видавництво наукового щорічника «Archivum Europae Centro-Orientalis».

Як відомо, наприкінці 90-х рр. XX ст. 14 держав ЦСЄ та середземноморського простору (далі держав ЦСЄ) змінили вектор своєї зовнішньоекономічної політики і заявили про бажання інтегруватися до ЄС. Зі свого боку, і Європейське Співтовариство визнало їх офіційними кандидатами на вступ і почало переговорний процес про приєднання, який закінчився отриманням повноправного членства десятьма в травні 2004 р. (Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словацька Республіка, Словенія, Угорщина та Чеська Республіка), а потім ще двома з 2007 р. (Болгарія і Румунія) з цих країн [82, С.266].

Вступ країн ЦСЄ до Європейського Союзу – один з найвагоміших епізодів трансформації економічного, соціального, правового, науково-культурного і політичного життя кінця XX – початку XXI століття. Так зване «східне» розширення ЄС вплинуло на міжнародно-політичне становище як самого Об'єднання, так і його «старих» і «нових» членів.

Участь у загальноєвропейських інтеграційних процесах держави Центрально-Східної Європи почали активно брати наприкінці 1980-х-початку 1990-х р.р. після низки оксамитових революцій та подальшого розпаду РЕВ та ОВД.

Варто зазначити, що регіон Східної Європи відзначався високим ступенем інтегрованості, разом з тим основним експортером і виробником продукції залишався СРСР, на його долю припадало до 70 % експорту до країн соцтабору.

Із посиленням дезінтеграційних тенденцій у соціалістичному таборі все більша кількість держав Східної Європи зорієнтувались на поступовий розвиток співробітництва з Європейськими економічними структурами. Для держав Центральної Європи інтеграція до європейських економічних об'єднань стала можливою, оскільки питання їхньої нейтральності вдійшли на другий план.

Відтак, з кінця 1980-х р.р. розпочинається переговорний процес щодо набуття членства в ЄЕС Австрії, а також створення з цією метою Вишеградської групи та Центральноєвропейської ініціативи.

На сьогодні, у регіоні ЦСЄ діють такі інтеграційні об'єднання:

- Вишеградська четвірка;
- ЦЕФТА;
- Рада регіонального співробітництва;
- Центральноєвропейська ініціатива.

Створюється система міжорганізаційної взаємодії, яка координується найбільшою організацією – Центральноєвропейською ініціативою, яка прагне створити структуровану систему відносин між інститутами регіонального співробітництва, для чого проводить координаційні зустрічі з представниками Адріатичної та Іонічної Ініціативи (АІІ). Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), Ради держав Балтійського моря (РДБМ) та Радою регіонального співробітництва (РРС). З ОЧЕС та РРС підписані меморандуми про взаєморозуміння [83, С.33].

Характерними рисами того періоду було зростання регіональних дисбалансів (зростання економічних диспропорцій між бідними і багатими регіонами) та відповідно з цим зростання соціального напруження, ріст безробіття. Тому уряди держав вели активну діяльність щодо забезпечення правових рамок процесу регіональної політики. За таких обставин перед державами постало питання, який тип регіональної політики обрати з огляду на економічний розвиток, ресурси, інституційну структуру та правову базу: політику національної конвергенції (зменшення розриву між своїм економічним розвитком порівняно із більш розвинутими країнами) чи регіональної (зменшення внутрішніх регіональних дисбалансів). Вибравши політику національної конвергенції і зосередившись на державному економічному зростанні, можна у відповідь отримати посилення регіональних відмінностей всередині країни і, навпаки, регіональна конвергенція може призвести до сповільнення економічного зростання на державному рівні. Проте, яку б політику не обрали держави, спільним є те, що використання внутрішнього потенціалу регіонів є запорукою їхнього розвитку [84, С.200].

Таким чином, країни Центральної Європи до кінця 90-их р.р. не мали чітко виробленої регіональної політики. Досвід європейської інтеграції Польщі

і Угорщини свідчить, що її ефективність залежала у більшій мірі від вирішення проблеми державно-територіального устрою. Країни Центральної Європи в даний період зберігають модель унітарної централізованої держави.

У 1991 році держави ЦСЄ (Республіка Польща, Угорщина, Чехословаччина) почали підписувати “європейські угоди” або асоційовані угоди з ЄС. Так, В. Муравйов вказує, що “європейські угоди про асоціацію країн Центральної та Східної Європи з ЄС виходять з того, що гармонізація є головною передумовою економічної інтеграції у Співтовариство”. Саме після укладення такого роду угод, політика держав ЦСЄ прямує до якнайтіснішої адаптації національного законодавства до законодавства ЄС та співпраці у пріоритетних напрямках зовнішньої політики.

Більшість вітчизняних науковців вважають, що «європейські угоди» стали основним механізмом реалізації стратегій держав ЦСЄ на європейську інтеграцію, а тому досягли своєї головної мети: «Ціль виконати копенгагенські критерії членства в ЄС державами-кандидатами обумовила спрямованість внутрішньої та зовнішньої політики їхніх урядів – демократичні суспільні перетворення, зміцнення громадянського суспільства, глибокі ринкові трансформації за сприяння союзних інституцій та поглиблення політичного співробітництва з державами-членами ЄС» [85, С.9].

На початку 2000 р.р. усі країни ЦСЄ вибрали модель децентралізованої держави. Органи місцевого самоврядування беруть все активнішу роль у процесах регіонального розвитку відповідних держав. Місцеві ініціативи також активізують свою участь у представництві інтересів конкретних територіальних громад. Основними повноваженнями центрального Уряду виступає розробка і координація регіональної політики, але її реалізація на місцях вже не підпадає під його компетенцію. Протягом останніх 15-ти років більшість країн ЦСЄ рішучо децентралізували повноваження вищестоячих державних органів, що пов’язані з регіональним і промисловим розвитком своїх країн.

Важливою датою для Європейського Союзу стало 1 травня 2004 року, коли відбулося п’яте «розширення» ЄС на Схід. Саме тоді Євросоюз поповнило одразу 10 держав, з яких 8 являлись постсоціалістичними країнами ЦСЄ:

Естонія, Латвія, Литва, Польська Республіка, Чеська Республіка, Угорщина, Словаччина, Словацька Республіка. Через три роки, у 2007 році, до ЄС приєдналось ще дві країни цього регіону – Болгарія та Румунія. 1 липня 2013 року Хорватія вступила до ЄС.

Інтеграція країн ЦСЄ до ЄС відбувалась завдяки проведенню великої кількості системних реформ всередині цих держав. Усі системні зрушення проводилися під контролем з боку ЄС. Це виявлялось, наприклад, у тому, що впродовж нелегкого періоду підготовки до вступу в ЄС, держави ЦСЄ отримували значну фінансову допомогу із спеціалізованих фондів ЄС, а саме: програм PHARE, ISPA, SAPARD тощо. Статистика вказує, що загальна сума дотацій у 1991-2001 р.р. від ЄС задля підтримки держав-кандидатів становила 319 млн. євро – для Латвії; 527 млн.євро – для Литви; 323 млн.євро – для Естонії. Якщо порівнювати розмір допомоги з боку ЄС для всіх країн-кандидатів, то найвищим він є у країн Балтії, така динаміка збереглася навіть після вступу країн Балтії до ЄС. Таким чином, фінансова допомога з фондів ЄС країнам-кандидатам була важливою запорукою та потужним фінансовим механізмом інтеграції у Євросоюз.

Ставлення громадян до європейської інтеграції у країнах ЦСЄ також мало свої регіональні особливості. Зокрема, у 1996 році в Польщі за інтеграцію виступали близько 80% населення країни, а у 2003-2004 р.р. (перед самим вступом до ЄС) прибічниками інтеграції являлось менше 60 % населення. Це, головним чином, пояснюється інформаційною політикою держави у формуванні громадської думки з приводу євроінтеграції.

Стратегічним устремлінням урядів країн регіону (Республіки Польща, Чеської Республіки, Республіки Словаччина та Угорщини) були підпорядковані заходи і система роз'яснювальної роботи, організація проатлантичних громадсько-політичних об'єднань, а також прозора діяльність відповідних державних органів, особливо тих, які уособлювали зв'язки та інституалізували відносини з ЄС і НАТО, що мало належний вплив і відповідне значення» [86, С.120].

Приєднання до ЄС означало для країн ЦСЄ “входження до західного співтовариства добробуту і безпеки”. Нові члени після вступу до ЄС в основному подолали замкнутість свого економічного простору та увійшли до динамічно зростаючого ринку з обґрунтованими нормами та стандартами. Прийняття до ЄС та пов’язане з цим скорочення тарифних і нетарифних торговельних обмежень додатково стимулювало зовнішню торгівлю та збільшувало ринок збуту. З іншого боку, це робить можливим розширення внутрішнього виробництва та використання ефектів зниження витрат [87, С.105].

Після вступу до ЄС країни ЦСЄ змогли не лише вільно торгувати з іншими державами Євроспільноти без внутрішнього митного тарифу, але й отримали доступ до вільного обігу послуг, капіталів та платіжних засобів. Крім того, “новачкам” ЄС надали можливість створювати свої філії в усіх країнах ЄС. Членство у ЄС позитивним наслідком має також потужній інвестиційний механізм для країн-учасниць, оскільки саме прямі інвестиції з ЄС сприятимуть, завдяки імпорту капіталу, сучасних технологій та “ноу-хау”, модернізації економіки та зростанню конкурентоспроможності країн ЦСЄ.

Гармонізація внутрішнього законодавства країн ЦСЄ до норм і стандартів права ЄС – ще один із механізмів їх інтеграції в ЄС. В.Муравйов у своїй докторській дисертації довів, що основними способами гармонізації законодавств країн ЦСЄ до законодавства ЄС були:

- приєднання до міжнародних угод;
- приведення національного законодавства асоційованих держав у відповідність до права ЄС;
- укладання сторонами дво- та багатосторонніх угод щодо взаємного визнання чинних правових норм і стандартів.

Крім того, для більшості держав ЦСЄ дієвим механізмом інтеграції в ЄС стала й євроатлантична інтеграція. Дане явище пояснюється тим, що хоча після створення ЄС в 1990-х р.р. був сформований окремий напрям політики ЄС у сфері спільної зовнішньої політики, реалізація його положень тільки починалася й перебувала на етапі консультацій усередині самого ЄС. За таких

умов дієвим механізмом інтеграції держав ЦСЄ в спільний європейський простір безпеки стало членство саме в Північноатлантичному альянсі. Як підсумувала доктор політичних наук О.Ковальова, «фактично ж вступ до НАТО або намір набути членства в Альянсі, виявились передумовою вступу до ЄС». Польща і Чехія стали першими державами ЦСЄ, що почали процес євроатлантичної інтеграції, який розглядався ними перш за все як механізм інтеграції в ЄС [88, С.20].

Підбиваючи підсумки, до особливостей інтеграції країн Центрально-Східної Європи слід віднести:

- політичні та економічні взаємозв'язки Західної та Східної Європи будувалися з 1989 р. не з чистого аркуша, а мали під собою базу і тривалу історію навіть в умовах блокової системи;
- кожна країна ЦСЄ обрала свій шлях в плані демократично-ринкових реформ, при цьому більш ранній вступ на шлях реформ, в результаті, не гарантував їх успішного проведення в подальшому;
- у кожній великій країні Західної Європи сформувалася своя позиція щодо прийняття до ЄС країн ЦСЄ, при цьому найбільш зацікавленою в розширенні Євросоюзу була Німеччина; • рух ЦСЄ в бік ЄС відбувався паралельно з участю країн ЦСЄ в регіональних блоках та об'єднаннях з країнами Західної Європи, що забезпечувало в подальшому більш м'яку інтеграцію в ЄС;
- успіх реформування економік країн ЦСЄ став визначальною складовою їх інвестиційної привабливості;
- з багатьох економічних параметрів країни ЦСЄ не відповідали рівню ЄС на момент вступу: розширення мало більшою мірою політичне, ніж економічне значення.

3.3. Перспективи європейської інтеграції України

Курс на інтеграцію України до Європейського Союзу було закладено в «Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу», затвердженої Указом Президента України від 11 червня 1998 року N 615/98. Саме з того часу Україна слідує цим незмінним курсом, проводячи необхідні внутрішні реформи. Однак і Європейський Союз не стоїть на місці, вдосконалюючи свої інституції та політико-дипломатичні відносини з державами.

Стратегічний вибір України на користь євроінтеграційного, євроатлантичного курсу є обґрунтованим і цивілізаційно закономірним. Україна історично є складовою християнської макроцивілізації (українці становлять 3% християн світу); тут поєднуються в національній ментальності східно- та західнохристиянські цінності: колективна й індивідуальна свобода, раціоналізм і прагматизм. Українцям характерна європейська толерантність щодо інших політичних, ідеологічних і релігійних систем тощо [89, С.152].

Основними перспективами вступу України до ЄС є:

1. Політичні — мають на меті забезпечити стабільність політичної системи та сприйняття України як рівного суб'єкта політичних відносин;
2. Економічні — передбачають допомогу у розвитку малого і середнього бізнесу, позитивних структурних звершень, а також впровадження стандартів ЄС у виробництві;
3. Соціальні — полягають у проведенні реформування освіти, охорони здоров'я та соціального захисту населення; зупинення соціального розшарування і формування середнього класу населення.

Якщо говорити про політичні перспективи, то комплексний підхід до аналізу політики України щодо процесів європейської інтеграції застосувала О. Ковальова у своєму дослідженні еволюції європейської політики нашої держави

та політики розширення Європейського Союзу. Зокрема, проаналізовано такі аспекти зовнішньополітичної консолідації, як поглиблення політичного діалогу, зміцнення євроатлантичного простору безпеки, зменшення політичних ризиків розширення ЄС. Здійснений порівняльний аналіз стратегій євроінтеграції України і держав Центральної та Східної Європи [90, С.245].

Під час здійснення своїх повноважень у 2012 році секретар РНБО Андрій Ключев у Брюсселі у рамках політичного діалогу "УКРАЇНА-ЄС: шлях попереду", заявив, що питання європейської інтеграції стає для України усе більш актуальним, і будь-які інтеграційні процеси не бувають простими, особливо коли йдеться про повну трансформацію суспільно-політичної економічної системи держави і адаптації її під нові стандарти і вимоги.

На сьогодні інтеграція України до світового економічного простору є нагальним завданням розбудови нашої країни та її економіки. Розвиваючи власну інтеграційну політику, Україна має встановити певні середньо- та довгострокові пріоритети у зв'язку із сучасним функціонуванням національної економіки. Виділяють два напрямки середньострокових інтеграційних пріоритетів. Перший полягає у тому, що ставлення до участі в інтеграційних угрупованнях країн з високим рівнем наднаціонального регулювання, зумовлена особливостями України як самостійного суб'єкта інтеграції. Другий напрямок виявляється у неможливості тривалого "позаінтеграційного" розвитку в регіоні, де масштаби і динаміка економічної інтеграції визначають не лише внутрішні, а й потужні зовнішні (глобальні) фактори.

Здійснення Україною ряду кроків, які сприятимуть встановленню ефективної економічної співпраці, стане продуктивним підґрунтям задля втілення у життя новітніх соціально-економічних перетворень, які покликані на впровадження в Україні економіко-правового середовища, що мають узгоджуватись з нормами та стандартами ЄС.

Україні вдалося стати членом Ради Європи, формалізувати взаємини з ЄС та увійти до низки перспективних регіональних інтеграційних утворень, таких як Центральноєвропейська ініціатива (ЦЄІ), Чорноморське економічне

співробітництво (ЧЕС). Україну розглядають як важливого партнера в новій системі три- та багатосторонніх відносин країн Центральної та Східної Європи [91, С.453].

Європейський Союз надає Україні безліч грантів, позик для підтримки стабільного платіжного балансу, економічну, технічну і фінансову допомоги. У рамках європейської інтеграції, в нашій державі впроваджена інституційна реформа, яка забезпечує розвиток української економіки на базі демократичних принципів та ринкових пріоритетів.

Загальна суть заходів, які впроваджує Європейська Спільнота в Україні полягає в такому:

- сприяє адаптації українського законодавства до законодавства ЄС та вимог світового ринку;
- забезпечує підтримку реформ шляхом підготовки та перепідготовки державних службовців всіх рівнів державного управління;
- сприяє розробці раціональної політики зайнятості населення і вирішує нагальні питання безпеки праці, перекваліфікацію працівників;
- забезпечує підтримку соціального захисту населення;
- сприяє розвитку системи для підтримки малого і середнього бізнесу.

Європейський Союз — це можливість подорожувати без кордонів, віз і навіть без закордонного паспорта. Все це стало можливим завдяки створенню Шенгенського простору, до якого наразі входять 26 європейських країн, які займають понад 4,5 мільйона квадратних кілометрів. Громадяни цих держав можуть безперешкодно переміщатися всередині зони без проходження паспортного контролю. Причиною закриття кордонів всередині зони можуть стати лише політичні та спортивні заходи, однак таке закриття можливе не більше ніж на 30 діб. Договір був підписаний в березні 1995 року і названий на честь маленького містечка, де його і підписали.

20 квітня 2016 року Європейська комісія надала ініціативу ввести безвізовий режим з Україною. 17 листопада 2016 року Комітет постійних представників погодив від імені Ради позицію на переговори щодо візової лібералізації для України. Комітет підтвердив пропозицію Комісії надати безвізовий в'їзд для

громадян ЄС під час поїздок на територію України і для громадян цієї країни під час поїздок в ЄС на термін перебування до 90 днів протягом 180-денного періоду.

Перспектива безвізового режиму для України досить вагома. Маючи біометричний паспорт, кошти, резервацію готелю, можна на кілька днів поїхати за кордон, не витрачаючи час і нерви, витрачені на підготовку і подачу документів у візовому центрі, більше того, безвізовий режим суттєво зменшить бюрократію на місцях.

Крім того, безвізовий режим сприятиме українським бізнесменам у розвитку контактів з іноземними партнерами. Завдяки впровадженню безвізового режиму в Україні зменшиться потік маніпуляцій зі сторони недобросовісних «контор», що надавали візові послуги, тим самим виманюючи у людей великі суми коштів за бажаний «пакет документів».

Попри всю важливість політичних та економічних аспектів двосторонніх взаємин, сфера наукового і освітнього співробітництва також лишається в полі зору як Києва, так і Брюсселя. Треба згадати насамперед надходження, які Україна отримала в рамках програми технічної допомоги для нових незалежних держав (колишніх республік СРСР) – ТАСІС. Такі критично важливі галузі української науки і техніки як, наприклад, виробництво і використання ядерної енергії, вироблення новітніх технологій, зокрема – космічних та інформаційних, отримували і продовжують отримувати значну допомогу від країн ЄС [92, С.116].

За даними Департаменту взаємодії з міжнародними фінансовими організаціями та залучення міжнародної технічної допомоги Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, у II півріччі 2014 року в Україні за підтримки ЄС впроваджувалось 276 проекти із загальною контрактною вартістю близько 335 млн. євро. Допомога надавалась за такими напрямками: безпека і обороноздатність; громадянське суспільство та ЗМІ; державне управління; енергетична незалежність; культура, туризм, молодь, спорт; навколишнє середовище; охорона здоров'я, соціальний захист, освіта і наука; протидія корупції; розвиток агросектору; розвиток економіки; транспортний

сектор. Крім того, у 2015-2017 роках за різноманітними Програмами передбачається отримати 263 млн. євро.

Основними програмами та інструментами за якими надається допомога Європейського Союзу для України є:

- 1) Національний компонент ЄІСП (включаючи програми бюджетної підтримки, проекти в рамках інструменту Twinning, програми СІВ);
- 2) Регіональні програми ЄІСП:
 - Східна регіональна, включаючи грантові проекти в рамках освітньої програми Tempus;
 - Міжрегіональна програма, включаючи семінари та навчальні поїздки в рамках TAIEХ;
- 3) Програми прикордонного співробітництва ЄІСП (грантові проекти);
- 4) Інструмент співробітництва з ядерної безпеки;
- 5) Тематичні програми Європейського Союзу (грантові проекти);
- 6) Інструмент з питань безпеки та миру [93].

В Україні звичним є явище публічної брехні, маніпуляцій та плагіату з боку чиновників вищих рангів. Чесність високо цінується у Європейській Спільноті. Дана категорія поки що захмарна для нашої країни, особливо, у політичних іграх. Приміром, у 2012 році президент Угорщини подав у відставку через звинувачення у плагіаті при написанні докторської дисертації, чого за всю історію незалежності, не зробив ніхто з українських можновладців. "Згідно з конституцією, президент повинен символізувати єдність угорської нації. На жаль, я став символом розбіжностей. Вважаю, що складання повноважень є моїм обов'язком", - сказав глава держави.

Більше того, після революції Гідності Україна, за результатами глобального Індексу сприйняття корупції Transparency International, "не подолала межу корупційної ганьби" та лишилася "в клубі тотально корумпованих держав", посівши 142 місце зі 175 позицій, тоді як країни ЄС – найменш корумповані у світі. В ЄС корупція теж є, оскільки ця ганебна корозія живе всюди, де живуть люди. Але головною відмінністю ЄС від України в цьому питанні є те, що отримавши хабар у Європі, чиновник зробив свій вибір

та чітко розуміє наслідок – ризик не втримати свою посаду, тоді як в Україні корупція стала звичним буденним явищем, українські чиновники не так часто задумуються над питанням можливості втратити свою посаду, становище у суспільстві та лояльне ставлення оточуючих до нього.

Тому, тотальне зниження рівня корупції, усвідомлення всіма без винятку громадянами неоціненного вкладу у розвиток України завдяки своїй чесній праці в обраних сферах діяльності та допомога ближньому – величезна перспектива євроінтеграції України, яка має проявлятися у рівнянні українців на вищі еталони життєвого досвіду їхніх європейських сусідів.

Довіра у суспільстві – перспектива розвитку істинно правової держави. У 2016 році в Україні реально запрацювала система електронного декларування як ключовий чинник продовження реформ для входження до ЄС. «Сьогоднішній повторний запуск системи електронного декларування статків, яка отримала сертифікацію, є ще одним важливим кроком у боротьбі проти корупції в Україні. Це є ключовим чинником для продовження успішного процесу реформ. Технічні проблеми, з якими зіткнулася система після свого запуску, мають бути розв'язані якнайшвидше», – йдеться в повідомленні на сторінці представництва ЄС у Facebook [94].

Аналіз економічних і політичних показників країн Західних Балкан у 2003 році, коли ЄС надав їм європейську перспективу, і порівняння їх з показниками України свідчить, що у більшості випадків остання перебуває у набагато кращому становищі, ніж західнобалканські держави перебували тоді.

Аналізуючи глобальні перспективи європейської інтеграції, не слід забувати про начебто не великі, але водночас ті, без яких не можливе життя кожної людини, зокрема, без належного житла. У країнах ЄС, на відміну від України, власне помешкання для сім'ї, яка працює, є абсолютно доступною річчю. У Німеччині ставки по іпотечних кредитах з десятирічним терміном виплати не перевищують 3,5%, у Голландії — 3% на 30 років. В Україні базова ставка по іпотечному кредиту — приблизно 20-25% на 15 років. Очевидним є те, що сьогодні вкрай важко обійтись без активної державної підтримки іпотечної системи. До варіантів урядової допомоги цього ринку науковці

повертають: субсидування цільових ощадних рахунків, призначених для надбання нерухомості, її реконструкції чи ремонту; оплату частини відсоткової ставки за іпотечним кредитом; вилучення із суми, оподаткованої прибутковим податком, відсотків за іпотечним кредитом тощо [95, С. 11]:

Розвиток іпотечного ринку в Україні з урахування досвіду країн ЄС сприятиме розширенню грошово-кредитного ринку та підвищенню рівня конкурентоспроможності банків. З метою активізації розвитку іпотечного кредитування необхідним є розроблення та реалізація заходів щодо стимулювання первинного й вторинного ринків кредитування нерухомості. Головна мета таких заходів – формування сучасного механізму фінансування забезпечення населення житлом, що припускає використання власних коштів громадян і кредитних ресурсів банків у вигляді довгострокових іпотечних житлових кредитів. Результатом успішного здійснення цих заходів має стати створення реальних фінансових можливостей для значної частини населення поліпшувати свої житлові умови, підвищення доступності іпотечних кредитів для більш широкого кола громадян.

У зв'язку з останніми подіями, які відбуваються в Україні: відкритою війною на теренах нашої держави, чи не найголовнішою перспективою вступу до ЄС є військова підтримка Євроспільноти для зміцнення суверенітету України. Військове співробітництво між Україною та ЄС здійснюється відповідно до пріоритетів, визначених Порядком денним асоціації Україна — ЄС в частині, що стосується Міністерства оборони України, а також Робочого плану співробітництва Збройних Сил України та Секретаріату Ради ЄС.

Пріоритетами військового співробітництва між Україною та Європейським Союзом є:

1. Розширення формату військово-політичного діалогу між керівництвом Збройних Сил України та Європейського Союзу.
2. Навчання українських офіцерів в освітніх закладах ЄС.
3. Підготовка до спільних військових навчань, а також багатонаціональних операцій з підтримання миру та безпеки.

4. Залучення Збройних Сил України до формування бойових тактичних груп ЄС (далі — БТГ).

Досить перспективним є не лише багатостороннє, а й двостороннє співробітництво між Україною та країнами ЄС. Відтак, 16 січня 2017 року, під час офіційного робочого візиту до Португальської Республіки, Міністр оборони України генерал армії України Степан Полторак зустрівся з начальником Генерального штабу ЗС Португалії генералом Артуром Нівес Піна Монтейра.

Під час зустрічі були обговорені питання удосконалення двосторонньої співпраці на рівні Генеральних штабів двох країн.

“Участь у навчаннях, тренінгах, обмін досвідом між нашими офіцерами можуть бути надзвичайно результативними. Важливою є співпраця між Генеральними штабами, адже за минулі роки українські військовослужбовці отримали унікальний досвід захисту країни в ході виконання завдань Антитерористичної операції” - наголосив очільник оборонного відомства України.

Підсумовуючи, можна назвати наступні позитивні результати від курсу Україна-ЄС:

- ✓ підвищення рівня економіки, яка передбачає розвиток сучасної високорозвиненої та високоприбуткової економіки, ліквідації тіньової економіки, покращення інвестиційного клімату;
- ✓ сприяння демократизації України;
- ✓ захист прав та свобод людини та дитини, яке включає розвиток справедливості та визнанні прав людини та їх належному захисті, а також заборону дитячої праці та експлуатації;
- ✓ зміцнення стабільності та безпеки країни;
- ✓ поглиблення соціального розвитку України, яке включає підвищення соціальної захищеності громадян;
- ✓ ефективність та покращення функціонування органів, що забезпечують демократію та верховенство права;
- ✓ гармонізація законодавств.

Таким чином, перспектива вступу України до ЄС є великим стимулом та мотивацією для внутрішніх реформ із цивілізаційним врегулюванням як внутрішніх, так і зовнішніх неузгодженостей.

Від інтеграції України до ЄС виграють не тільки ці дві сторони, але й уся центрально-континентальна Європа, адже після розширення Європейського Союзу за рахунок країн Центрально-Східної Європи та держав Балтії, Європейський союз максимально наблизився до України, що надає особливого статусу їхнім відносинам і створює реальні можливості для співпраці.

Висновок до третього розділу

Європейська інтеграція — цивілізаційний вибір України. Довгі роки плідної роботи дали змогу Верховній Раді України та Європейському парламенту 16 вересня 2014 року ратифікувати Угоду про асоціацію між ЄС та Україною, що дало можливість розпочати тимчасове застосування відповідних положень Угоди про асоціацію з 1 листопада 2014 року.

Процес вступу в ЄС країн ЦСЄ був досить довгим і складним. Протягом ряду років після краху комуністичних режимів у Європі ЄС не займав чіткої позиції з цього питання, хоча вже на ранньому етапі ним була розроблена стратегія більш тісного співробітництва з країнами ЦСЄ на основі угод про асоціацію, відомих як «європейські угоди» [96, С.11].

Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Як невід’ємна частина Європи Україна орієнтується на діючу в провідних європейських країнах модель соціально-економічного розвитку.

Серед пріоритетів європейської інтеграції Кабмін вказав конституційну реформу, реформу системи запобігання та боротьби з корупцією, виборче законодавство, реформу системи правосуддя, реформу у сфері державного управління, дерегуляцію, реформу державних закупівель, податкову реформу та зовнішній аудит.

Європейський вибір України відкриває нові перспективи співробітництва з розвинутими країнами континенту, надає можливості економічного розвитку, зміцнення позицій України у світовій системі міжнародних відносин. Це – один з кращих способів реалізації національних інтересів.

Заслуговує на увагу недавнє висловлювання авторитетного європейського політика, колишнього глави Єврокомісії Романо Проді. Він переконаний: "Україна є важливою для Європи як джерело економічного зростання та

енергетичної безпеки. Людський, інженерно-технічний потенціал і земельні багатства України допоможуть продовжити перетворення Європи в центр світового масштабу". Хочеться сподіватися, що така об'єктивна оцінка європейського політика високого рангу буде почута не тільки

ВИСНОВКИ

Отже, європейська інтеграція України – це цивілізаційний вибір та інструментарій для здійснення внутрішніх реформ, що 02.04.2012 року було зазначено першим віце-прем'єр-міністром України В. Хорошковським під час круглого столу у м. Лондоні з представниками британських політологічних кіл на тему «Європейська інтеграція – стратегічний пріоритет зовнішньої політики України».

Подальший успішний рух України євроінтеграційним шляхом не менше, ніж від самої України, буде залежати від усвідомлення Об'єднаною Європою позитивних результатів реалізації економічного і соціогуманітарного потенціалу України для Співтовариства. З цього приводу досить красномовним є висловлювання колишнього голови Єврокомісії Р.Проді, який заявив: «Україна є важливою для Європи як джерело економічного зростання і енергетичної безпеки. Людський, інженерно-технічний потенціал і земельні багатства України допоможуть продовжити перетворення Європи в центр світового масштабу».

Стосунки України з Європейським Союзом пройшли випробування впродовж багатьох років. Попри різні оцінки, відносини України з ЄС дійсно були амбітними як за планами, так і за результатами. Не все вдалося зробити, але, як показує досвід, відбулося серйозне просування до нових якісних механізмів та змін всередині нашої держави. Цей прогрес був досягнутий, до речі, за умов конституційних перетворень у самому ЄС, що ще не завершилися. За короткий час Україна вийшла на кілька абсолютно нових напрямів конкретної взаємодії і співробітництва з ЄС.

Як повноправний учасник побудови об'єднаної Європи, а в майбутньому – член Європейського Союзу, Україна зможе впливати на вироблення відповідних рішень і, таким чином, на процеси, що відбуваються на європейському континенті – перебуваючи осторонь, Україна не матиме ані економічних, ані політичних ресурсів для такого впливу і може перетворитися на слабкий об'єкт, ніж активний суб'єкт європейської політики.

На разі чітко усвідомлено, що Україна об'єктивно поставлена перед вибором пріоритетного напрямку інтеграції. І цей вибір не вичерпується винятково економічними міркуваннями. Насправді – це цивілізаційний вибір України, вибір базових, фундаментальних цінностей її подальшого розвитку. Або Україна приєднується до проекту ЄС, який об'єднує країни Європи на засадах демократії і верховенства права, або стає учасницею ініційованих Росією об'єднань пострадянських країн із перехідними економіками, переважно авторитарними політичними режимами та численними проблемами у сфері демократії.

Враховуючи всі сучасні помилки та зовнішні виклики, Україна повинна зробити доскональний аналіз, на основі якого розробити програму дій на кілька років уперед. У ній, по-перше, повинні бути враховані шляхи подолання соціально-економічної кризи у країні, описані конкретні заходи щодо адаптації європейських норм і вимог до українських реалій, унесені зміни до законодавства з метою надати суспільству більшу економічну безпеку і незалежність, можливість розвиватися, соціальний та юридичний захист, можливості підвищення соціального рівня життя народу. Потрібно підготувати нове молоде освічене покоління для гідного вступу до європейської спільноти. Заради цього треба підтримувати прагнення сучасної молоді отримати освіту за кордоном і дати їй можливість упровадити здобуті навички і знання на Батьківщині.

Україна повинна зробити певні кроки, щоб довести, що вона - насправді повністю незалежна держава. Уряд має на ділі довести, що в країні дотримуються права людини, але не на папері, а в реальному житті. Це стосується і національних меншин.

Вступ до ЄС перш за все означає, що держава визнана в політичному плані. Такі країни мають політичну, соціальну та економічну стабільність. До того ж, прагнення українців до ЄС має і психологічну складову - оскільки всі хочуть жити в облаштованій, економічно розвиненій державі.

Нажаль на даний час в Україні існує багато не вирішених питань, які гальмують вступ нашої держави до Євросоюзу. Серед них одне з перших місць

посідає зволікання в здійсненні внутрішніх реформ, слабкість адміністративно-інституційного забезпечення курсу європейської інтеграції. Необізнаність населення щодо ЄС, хоч не є головною проблемою, але все ж бажаним би було проводити пізнавальні програми для населення. Бо позиція громадян України щодо її вступу до Євросоюзу такою ж мірою залежить від їхньої оцінки своєї обізнаності стосовно цих об'єднань, як і сама ця оцінка залежить від характеру їхнього ставлення до Євросоюзу. В Україні загалом свою обізнаність стосовно Євросоюзу вважають достатньою, щоб вирішити, чи потрібно Україні вступати до цих об'єднань, менш як половина населення.

У реалізації європейського шляху розвитку наша держава повинна зважати на досвід євроінтеграції країн ЦСЄ, при цьому враховувати нові міжнародні реалії наших днів. Водночас набуття Україною в перспективі повноцінного членства в ЄС могло б стати подією неабиякої геополітичної ваги, оскільки докорінно змінило б розклади сил на міжнародній арені та визначило б тенденції цивілізаційного розвитку в Європі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шаповалов Н.И. Европейская интеграция — отражение процесса глобализации общества / Н.И. Шаповалов // Вестник Московского государственного областного университета: Юриспруденция. - №2.- 2014. - С.71-74;
2. Мальська, М. П. Основи європейської інтеграції [Текст] : підручник / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк. - К. : Центр учбової літератури, 2015. - С. 5-6 ;
3. Содержание, предпосылки и цели региональной экономической интеграции. – Мн. : БГЕУ, 2009;
4. Шаповалова О. Від слів до справи: здобутки та проблеми європейської інтеграції України / О.Шаповалова // Зовнішні справи.– 2012. - № 1. – С.15-19;
5. Кравчук І. Стратегічне планування європейської інтеграції України / І.Кравчук // Право України. – 2008. - № 12. – С.112-117;
6. Сабан М. Про переваги та недоліки інтеграції України до ЄС /Микола Сабан. 07 грудня 2013р. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uzhgorod.net.ua/news/54495>. – Назва з екрану;
7. Веселовський А. Європейська інтеграція починається в Україні / А.Веселовський // Зовнішні справи. – 2012. - № 1. – С. 5-8;
8. Козловець М.А. Європейська інтеграція і національна ідентичність: український контекст / М.А. Козловець. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_35_14.pdf;
9. Тодоров І.Я. Європейська інтеграція України: природне покликання чи вигадка еліти?/ І.Я.Тодоров // Історичні науки. - Наукові праці. - Т. 100, Вип. 87. – С.109-114;
10. Як українці розуміють євроінтеграцію: очікування та настрої суспільства. Соціологічний моніторинг / Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, 2016. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://dif.org.ua/article/yak-ukraintsi-rozumiyut-evrointegratsiyu-ochikuvannya-ta-nastroi-suspilstva>;

11. Кушнір Н.О., Дяченко Б.І. Асоціація Україна-ЄС: потенційні вигоди та можливі ризики для економіки України / Н.О. Кушнір, Б.І.Дяченко // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2014. – Вип. 2 (43).Серія Економіка. – С. 224-228;
12. Європейська інтеграція // Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Європейська_інтеграція ;
13. Постанова Верховної Ради Української РСР від 25 грудня 1990 р. “Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України у сфері зовнішніх зносин”. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/581-12> ;
14. Звернення Верховної Ради України “До парламентів і народів світу” від 5 грудня 1991 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1927-12> ;
15. Будкін В. Проблеми і перспективи співробітництва між Європейським Союзом та Україною / В. Будкін // Економіка України. - 2000. - №9. - С.82-90;
16. Основні напрями зовнішньої політики України, схвалені Постановою Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>;
17. Побоченко Л.М., Любарцева К.Д. Аналіз торговельно-економічної співпраці України з країнами Європейського Союзу / Л.М.Побоченко, К.Д. Любарцева // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм. - 2013 (№1). - С. 37-45 ;
18. Україна — ЄС: від асоціації до членства // XXIV Економічний форум. Криниця—Здруй. 2—4.09.2014. — К: Національний інститут стратегічних досліджень, 2014.
19. Горюнова Є.О. Євроінтеграція : навч. посібник / Є.О. Горюнова. – К. : Академвидав, 2013. – С.40-41 – (Альма-матер);
20. Тоді Ф. Нарис історії Європейського Союзу / Ф.Тоді; [пер.з англ. М.Марченко]. - К.: К.І.С., 2001. - С. 7-13;
21. Договір шести європейських держав о створенні Європейського економічного союзу // Антологія мирової політичної думки. В 5 т.

- Т. 5.: Политические документы. - М.: Международные отношения, 2005. - С. 10-18;
22. Селінков С. Валютна інтеграція західноєвропейських країн та її наслідки для України // Банківська справа. - 1999. - № 5. - С. 25-28;
23. Біла книга-2005: оборонна політика України. – К.: МО України, 2006. – С.11-19;
24. Ковальчук Т. Інституціональний вимір культурної політики Європейського Союзу / Т. Ковальчук // Політичний менеджмент. - № 2. - 2009. - С. 146-154;
25. План дій «Україна–Європейський Союз». Європейська політика сусідства (Розпорядження КМУ від 12 лютого 2005 р. № 36 «Про схвалення проекту Плану дій «Україна – ЄС») [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
26. Стенограма виступу Президента України Віктора Ющенка у Європейському парламенті. 23 лютого 2005 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/157.html>
27. Романюк Н. "Східне партнерство" як інструмент посилення інтеграційних процесів у Європі / Н. Романюк // Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи. - Т.2. - 2013. - С. 1-5;
28. Курылев К.П. Участие Украины в программе ЕС "Восточное партнерство" и позиция России / К.П. Курылев // Вестник РУДН, серия История России. - 2013. - №4. - С.121-135;
29. Гончарук, А. Додана вартість «Східного партнерства» / Андрій Гончарук // День. - 2009. – № 80; 18 травня.
30. Пропозиції до напрямів виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, як елементу Національної програми імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. – Режим доступу: <https://text.ru/rd/aHR0cDovL3d3dy5tZS5nb3YudWEvRG9jdW1lbnRzL0Rvd25sb2F>

[kP2kPTliN2NjOTBILWJkNWYtNDM5MC04MGQyLWZINmE4YjlkNzYzOA%3D%3D](http://old.niss.gov.ua/Evrinteg/geo.htm). - Назва з екрана;

31. Гальчинський А. Геополітичні аспекти євроінтеграційного курсу України / А.Гальчинський // Політика і культура. - 2002.- №42. - Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Evrinteg/geo.htm>

32. Сюр Н.В. Правова інтеграція України до Європейського Союзу: теоретико-правове дослідження / Н.В.Сюр // : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. - К., 2006;

33. Мармазов В. Адаптація законодавства України до *acquis* Європейського Союзу: підсумки п'ятирічного шляху [Електронний ресурс] / В. Мармазов, Г. Друзенко // Офіційний сайт Міністерства юстиції України. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/1702>. – Назва з екрана;

34. Abbott K. W. Hard and Soft Law in International Governance / K.W. Abbott // International Organization. – № 54 (3). – 2000. – P. 421–456.

35. Удовика Л.Г. Правова система України: глобалізаційні трансформації: монографія / Л.Г. Удовика. – Запоріжжя, 2014. – С. 7-11;

36. Настасяк І. Ю. Правова інтеграція та її вплив на сучасні правові системи світу / І. Ю. Настасяк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. - 2013. – Вип. 22. Т.1. №Ч.1. – С. 68-71.

37. Сюр Н.В. Правова інтеграція України до Європейського Союзу: теоретико-правове дослідження: дис.канд. юрид. наук: 12.00.01 / Н.В. Сюр // Київський національний ун-т внутрішніх справ. - К., 2006. - С. 166-183.

38. Угода про асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. –Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535;

39. Криворучко Л.С. Європейська інтеграція України як засіб удосконалення нормативно-правового забезпечення захисту прав людини: аналітичний огляд / Л.С. Криворучко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. - 2012. - №4. - С. 49-56.

40. Чабах О.М. Правова гармонізація як необхідна складова євроінтеграційних процесів України / О.М. Чабах // Юридичний вісник. - №3 (32). - С. 46-50.
41. Лаба О. В. Право Європейського Союзу та право України: теоретико-правові проблеми співвідношення та гармонізації (1991–2004 рр.) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. В. Лаба ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2005. – 21 с.
42. Стрельцова О.В. Джерела права Європейського Союзу (теоретичні аспекти): дис.канд.юрид.наук: 12.00.01 / О.В. Стрельцова // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2008. – С. 11
43. Lenaerts K. Constitutional Law of the European Union / K. Lenaerts, P. van Nuffel. — Ed. by R. Bray.— 2nd ed. — London : Sweet & Maxwell, 2005. — 971 p.
44. Weatherill S. Cases and Materials on EU Law / S. Weatherill. — 7th ed. — Oxford : University Press, 2006. — 728 p.
45. Horspool M. European Union Law / M. Horspool, M. Humphreys. — 6th ed. — Oxford University Press, 2010. — 619 p.
46. Гріненко О.О. Розвиток Європейського права на сучасному етапі [Електронний ресурс] / О.О. Гріненко // КНУ ім. Тараса Шевченка. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/App/2012_44/Grinenko.pdf. – Назва з екрана;
47. Москаленко О. М. Джерела права Європейського Союзу (міжнародно-правовий аналіз) : автореф. дис.канд. юрид. наук : 12.00.11 / О. М. Москаленко // Х., 2005. — С.7-9;
48. Яковюк І. Система джерел права Європейського Союзу: загальна характеристика / І.Яковюк // Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія: Філософія права і загальна теорія права №1: зб. наук. пр. / Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". – Харків: Право, 2013. - С. 209-220;
49. Татам А. Право Європейського Союзу / А. Татам / [пер. з англ.]. — К.: Абрис, 1998. — С. 83-84;

50. Стрельцова О.В. Загальні принципи права як джерело права Європейського Союзу / О.В. Стрельцова // Правова держава: Щорічник наукових праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Вип. 14. – К., 2003. – С. 516–526;
51. О верховенстве права [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/docs/2011/CDL'AD\(2011\)003rev'rus.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2011/CDL'AD(2011)003rev'rus.pdf).
52. Рішення у справі "Єлоєв проти України" (Заява N 17283/02) від 06.11.2008 р. - офіц.перекл. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_433.
53. Рішення у справі «Новік проти України» (Заява N 48068/06) від 18.12.2008 р. - офіц.перекл. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_442.
54. Рішення Конституційного Суду України від 29 червня 2010 року N 17-рп/2010 (Справа N 1-25/2010). [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10>.
55. Кашкин С.Ю. Право Европейского Союза : [учебник для вузов] / [С.Ю. Кашкин, А.В. Жупанов, О.А. Четвериков и др.] ; под. ред. С.Ю. Кашкина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство Юрайт, 2010. – С.135-138.
56. Чайковська В. Про пряму дію Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у правовій системі України / В.Чайковська // Національний юридичний журнал: теорія і практика. - 2015. - С. 109-113;
57. Тоцький Б.А. Принцип пропорційності: історичний аспект і теоретичні складові / Б.А.Тоцький // Часопис Київського університету права. - №3.-2013. - С. 70-74;

58. Толкачова Н.Б. Система захисту прав людини в Європейському Союзі / Н.Б.Толкачова // Часопис Київського університету права. - 2009. -№4. - С. 346-350;
59. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 1996. - № 30. - С. 141. (остання редакція від 30.09.2016).
60. Постанова Верховного Суду України від 13 липня 2016 №3-774Гс16 [Електронний ресурс] // - Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/> ;
61. Рішення Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду від 28 вересня 2016 року №804/1613/16 [Електронний ресурс] // - Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/> ;
62. Анакіна, Т. М. Судовий прецедент у праві Європейського Союзу [Текст] : дис. канд. юрид. наук / Т. М. Анакіна. - Х. : Б. в., 2008. – С. 123;
63. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17.07.1997 року № 475/97-ВР [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>
64. Оборотов Ю.Н.Теория государства и права (прагматический курс). Экзаменационный справочник.– О.: Юрид.л-ра, 2004.– С.52-57;
65. Матеріали Урядового порталу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>
66. Муравйов В. Юридична природа порядку денного асоціації між Україною та Європейським Союзом / В. Муравйов // Віче. – 2012. – № 8. – С. 16–21;
67. Головенко О.В. Адаптація законодавства України до норм Європейського союзу / О. В. Головенко // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія : Державне управління. - 2014. - Т. 239, Вип. 237. - С. 37-41. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2014_239_237_8

68. Муравйов В. Юридична природа порядку денного асоціації між Україною та Європейським Союзом / В. Муравйов // Віче. – 2012. – № 8. – С. 16–21.
69. Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы / под общ.ред. Е.Б. Кубко, В.В. Цветкова. – К. : Юринком Интер, 2003. – С. 29-38;
70. Косович В. Якість нормативно-правових актів України: загальнотеоретична характеристика / В.Косович // Вісник Львівського університету. Серія юридична. - 2012. - Вип. 55. - С. 20-27;
71. Яковюк І.В. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу: проблеми реалізації / І.В. Яковюк // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – Вип. 24. - 2012. – С. 37-49;
72. Суходубова І.В. Особливості адаптації законодавства України у контексті її інтеграції у Європейський Союз / І.В. Суходубова // Форум права. – 2013. - №3. – С. 639- 643;
73. Сучасні проблеми та перспективи розвитку інтеграційних процесів в Західній Європі [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrefs.com.ua/print:page,1,119817-Sovremennye-problemy-i-perspektivy-razvitiya-integracionnyh-processov-v-Zapadnoiy-Evrope.html>
74. Чернобай Г.В. Переваги та недоліки вступу України до Європейського Союзу [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=65018>
75. Haydutskyi P. Ukraine: integration problems / P. Haydutskyi // Razumkov Centre: National centre security & defence. - № 4-5. – 2013. – С. 78-93
76. Стеблянко І.О. Євроінтеграційні прагнення України: проблеми та (соціальні) перспективи / І.О. Стеблянко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: «світове господарство і міжнародні економічні відносини».- Вип.6. - 2014. – С. 85-93
77. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
78. Серія: «Світове господарство і міжнародні економічні відносини». Випуск 6, 2014 – Режим доступу: <http://www.uk.x-pdf.ru/6ekonomika/238210-26-naukoviy-zhurnal-10-2-tom-2014-redakciyna-rada-akad-akademii-nauk-ukraini-d-r-fiz-mat-nauk-prof-v.php>. - Назва з екрана;

79. Сидорук Т.В. «Жорстка сила» Росії як протипага європеїзаційному впливові ЄС в Україні / Т.В. Сидорук // Грані: Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах.- 2011. - № 3. - С. 143-146.
80. Герасимчук Т.Ф. Країни Центральної Європи в політиці Європейського Союзу (1989-2004 рр.) : автореф.дис. ... канд.іст.наук: 07.00.02 / Герасимчук Т.Ф. ; НАН України. Ін-т історії України. - К., 2005. – С.23
81. Кротюк, С. Ф. Європейська інтеграція : успіхи та проблеми (до 50-річчя підписання Договору про Європейське економічне співтовариство) // Вісник Київського міжнародного університету. - Вип. 5. К.,- 2007. - С.28-37.
82. Муравйов В.І. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами (теорія і практика) / В. І. Муравйов. – К. : Академ-Прес, 2002. – С. 266.
83. Ковтун О. Інтеграційні процеси у Центрально-Східній Європі наприкінці ХХ – початку ХХІ століття / О.Ковтун // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. - 2013. - Вип. 1. - С. 32-34.
84. Пасічник О.С. Регіональна політика країн Центрально-Східної Європи у контексті інтеграційних пріоритетів / О.С.Пасічник // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. –2007. – Випуск 1. – С. 197-204.
85. Ковальова О.О. Українська політика щодо євроінтеграційних процесів: автореф.дис. ... д-ра політ.наук: 23.00.02 / Ковальова О.О.; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. – К., 2004.- С.9-32
86. Палагнюк Ю.В. Механізми інтеграції держав Центральної та Східної Європи у Європейський Союз / Ю. Палагнюк // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2013. – вип. 4(19). – С. 114-123
87. Кузьома О. Ю. Інтеграція Центральної та Східної Європи до ЄС: досвід для України / О. Ю. Кузьома // Науковий вісник академії муніципального управління : зб. наук. пр. – Серія «Економіка». – 2009. – Вип. № 7. – С. 105.
88. Палагнюк Ю.В. Державна євроінтеграційна політика України: теорія, методологія, механізми : [монографія] / Ю.В.Палагнюк. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім..Петра Могили,2014. – С. 20-34

89. Кудряченко А.І. Європейський вибір України: необхідність, реалії, перспективи / А.І. Кудряченко // Науковий вісник Дипломатичної академії України. - 2009. - Вип. 15. - С. 147-154
90. Ковальова О.О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України / О.О.Ковальова. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, – 2003. – С.245-249
91. Волощук І.А. Перспективи інтеграції України на рівні її регіонів в світовий економічний простір / І. А. Волощук // Моделювання регіональної економіки. - 2013. - № 1. - С. 444-454
92. Круглашов А. Співпраця України та Європейського Союзу в галузі освіти і науки / А. Круглашов // Політичний менеджмент: Український науковий журнал. - 2005. - №4. - С. 115 – 126
93. Інформація про залучення міжнародної технічної допомоги у другому півріччі 2014 року (підготовлено Департаментом взаємодії з міжнародними фінансовими організаціями та залучення міжнародної технічної допомоги Міністерства економічного розвитку і торгівлі України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=5f052da7-16d9-...9c-88db-04e0107f326e?>
94. ЄС: запуск е-декларування є ключовим чинником продовження реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/a/news/27959857.html>
95. Білик О.І. Вплив управління банківськими послугами на ефективність діяльності банку / О.І. Білик // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Інноваційний розвиток економіки: Зб. наук. пр. Інституту регіональних досліджень НАН України. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2003. – Вип. VI. – Ч. 3. – С. 11–20

96. Демчишак Р. Етапи євроінтеграції країн ЦСЄ і ПСЄ у контексті реалізації європейського шляху розвитку України / Руслан Демчишак // Міжнародні інтеграційні процеси: історичний досвід, сучасні виклики та перспективи = International integration: historical experience, modern trends and prospects: матеріали міжнародної наукової-практичної конференції / Національний університет "Львівська політехніка". – Львів : Видавництво ПП "Сорока", 2015. – С. 11–15